

בענין

קטניות בפסח

לעילוי נשמת

הנדיב התורני רודף צדקה וחסד
שפך צקון לחשו בקביעות בסמוך לשריד בית מוקדשינו
הר"ר מנחם מנדל ב"ר צבי קנול ז"ל
יסד בשנת תשכ"ד את בית הכנסת במלון דבורה, תל אביב
וניהלו במסירות רבה עשרות שנים
נלב"ע י"ז שבט תשנ"ח

ת.נ.צ.ב.ה.

קטניות בפסח

- א. בסוגיית הגמרא במסכת פסחים מפורש כי רק חמשת מיני דגן באים לידי "חימוץ" ולא אורז ודוחן, וכן פסקו להלכה הרא"ש הרמב"ם. ובשל כך פסק מרן השו"ע כי מותר לעשות בפסח תבשיל מקטניות. אולם גדולי הראשונים באשכנז אסרו אכילת קטניות בפסח, ויש לברר את טעם האיסור.
- ב. וכן יש לדון האם האיסור לאכול קטניות הוא "גזירה", "תקנה", "מנהג", או איסור מחמת "נדר", וכיצד מכריעים בספק איסור קטניות - לקולא או לחומרא.
- ג. עוד יש לדון האם ניתן להתיר את האיסור לבני אשכנז [אכילת קטניות בשעת הדחק בשני רעבון • מאכלי קטניות לקטן ולחולה].
- ד. האם מותר לאכול קטניות ששמרו עליהם מפני חימוץ • קטניות שלא באו עליהן מים • קטניות שנחלטו ברותחים.
- ה. האם לנוהגים איסור באכילת קטניות מותר להשהותן בביתם בפסח [האם צריך למכור קטניות במכירת חמץ] • הנאה משמן קטניות שנשרף.
- ו. תערובת קטניות בתבשיל של פסח • תבשיל שנתבשל בכלים שבושלו בהן קטניות • שמן ויין שנעשו מקטניות.
- ז. מנהג בני ספרד באכילת קטניות • אזהרות לנוהגים היתר באכילת קטניות • בן ספרד המחמיר לא לאכול קטניות, האם רשאי לעשות התרת נדרים למנהגו.
- ח. דיני אשכנזי המתארח בבית ספרדי • אשכנזיה שנישאה לספרדי או ספרדיה שנישאה לאשכנזי • האם מי שנוהג איסור באכילת קטניות רשאי לבשל ביום טוב קטניות למי שאוכלם • דיני גר צדק מארצות אשכנז באכילת קטניות.
- ט. הגדרת מיני "קטניות" לענין פסח: פיצוחים [בוטנים • פיסטוקים] • קפה תה וקקאו • דוע לא נאסרה אכילת תפוחי אדמה כי עושים מהם קמח.
- י. אכילת קטניות בערב פסח מוזמן איסור אכילת חמץ ועד כניסת החג.

הלכות פסח סימן תנג

ד משנה פרק ג הלכה ה' המבשיל. (יב) וכן מתר להשהות מיני קטניות בפית (ת"ה סימן קיג). וְנָרַע אֶקְלִיזָא (מהר"ל) וְעִנְיָסוֹ יִתְּבוּ הַתְּמִימִים בְּפֶתֶק אֲלֵינָךְ"ר"ד אֵינָן מִיְּנֵי קַטְנִיּוֹת (ד) (ד) (יג) וּמִתָּר לְאֶקְלָן בְּפֶסַח, כֵּן נִרְאֶה לִי: ב הַעוֹשֶׂה עִסָּה מִן הַחֲטִיִּים וּמִן הָאֲרִזִּי,

שערי תשובה

ואעפ"כ וריון מקדימין לחרף את הקאפ"י⁴ קדם פסח וגם לעין קדם שקולים אותם לבר משם תפירות ארו ושאר מינים להיות נקמה מפל משום חמרא נפסח בקבת טוב תבוא צלהם. ועין בשבויי שם שבתב: בטי"א⁵ שמעתי שרבים פורשים לפי שיש חשש נמאנת שמשתמשין בטי"א ואח"כ חזרים ומיבשים אותם למכר ושקא ושמש תחלה עם חמין, וכן שמעתי משלמים וכן רבים, לכן שומר נפשו חתק מהם כי בפסח צריך הרחקה טפי כד, ע"ש, ומ"מ נראה שאין להוש לפלים שנתבשל בהם טי"א או נשפך מהטי"א לתוך הפאכל, ויש נוהגין המת בטי"א שבהם מן הפגרים אשר במדינות גדולים וגם הבקאים מעידים שהוא פשר לפסח ע"י שפכורים כמראה וטעם גרמי שיש הקבל בין טי"א שנתבשלה ונתבשלה לבין הטי"א הנפא כדרך גדולתה ולא שלט פה אור לכשלה כלל: [7] ומת. עכה"ט. וכתב בהשובח חיים שאל ח"ב סימן לח שיש מין אחר נראה כמו קמח ונקרא בערים האלה סאג"ו וזה נעשה ממת עץ של הינדא ומת בפסח, אף בעיר לונדריס נתקממו לעשות פדמותו והוא מקמח חטים ונקרא ארג"יה די סאג"ו, ושל לונדריס נבר לבקאים שנעשה מקמח זה, שמעתי מבכיר משפיל כד, ע"ש, וכתבתי זה למען דעה ולדקדק בדרך, כי לפעמים חכמי הרופאים מצוים למי שיש לו חולי ומחול לאכל סאג"ו, וצריך לדקדק בפסח שהוא אותו הקא מעץ הינדא לא זולתו: [8] טעם דגן. ועין בספר שריית בית אפרים סימן יג שהאקדמי בענינים אלו, ובסימן רח פתחתי הפגום משם פסקי דינים בקצרה ומשם תלמד

באר היטב

(7) ומת. ומ"מ צריכין בדיקה שלא יהא בהם א' מה מינים. כתב בי"ג: טוב להחמיר שלא לאכל עני"ס¹ וק"מ"ל² עד יום אחרון של פסח, כי אי אפשר לבררם יפה. וט"ז כתב: שמעתי שמחלקים אותו שקורין קרא"ס ק"מ"ל מבאים אותו ממדינות אחרות אסור, שגריעין דומה לדגן, אבל אותו הנקרא פעל"ד ק"מ"ל מתר בפסח. והח"י כתב: לע"ד אין להחמיר יותר, דגם קטניות עצמו חמרא בעלמא הוא והבו דלא לוסף עלה: (ה) טעם דגן. ודוקא שישבו פיות בקא"פ, מ"א. והח"י מתיר בארז אפלו אין בו פיות בקא"פ: (1) עכבר. דמעט רק שפכי עכבר אינו מחמין חטה קשה ולכן אפלו אין ס' נגדן שרי בריעבד ונלא הוי כמבטל אסור לכתחלה דאין פגותו לבטלו אלא לטהנון, ורשב"א ורמב"ן. והקשה פר"ח, הלא מבטלו ק"פ וכלה המת הוא, ומסיק הואיל ומעברו ע"מ לאכל בפסח הוי כמבטל אסור, ע"ש. וח"י כ' ע"ש רמב"ן ונשיכת עכבר הוי כמייפרות, ואפשר ודוקא חטה אבל שעורה ממהר להחמין, מ"א. וע"ל סימן תסו סעיף ד:

משנה ברורה

חמין, דהא זית הוא חריף, כמבאר לעיל בסימן תמו סעיף ח, ובדרך חריף אמרינן: אגב דחמרא דבתישת הפכתשת נהנת טעם ביותים, ולכא ששים ביותים נגד הטעם, וכדלעיל בסימן תמו סעיף ח, עין שם, ועל-כן בשמן זית לכלי עלמא צריך לנהר שלא לתלות הנו בקרוב לשלחן, שלא אפלו נפלו עליהן מים, דבשאר תבואה כי האי גונא אסור להשהות, כמבאר לעיל בסימן תמו סעיף ח, ובדרך חריף חמין, ובמקל מקום צריכין בדיקה (יג) שלא יתערב בהן אחר מחמשה מינים, ועל-כן יש אומרים (יג) דטוב להחמיר שלא לאכל עני"ס¹ וק"מ"ל² עד יום האחרון, כי אי אפשר לבררם יפה. ועין בטי"ז וחקי'עקב קנה: ב (יד) אם יש בה טעם דגן. ומשמע (יד) דאפלו אין בעסה שעור חטים שיהא פיות

באור הלכה

ועל-כן אסור כל קטניות, עד כאן לשונו שם. ופרוש דבריו, שיש מיני חטים שבשנה שאינה חקונה משמנות ונראות כמיני זרעונים, ועל-כן אסור כל מיני זרעונים: * אם לא בררר החטים וכו'. מלשון זה משמע דלכתחלה צריך לברר אותם הנשוכים מעקברים, אבל בטור וכן בלבוש אינא שאין צריך אפלו לכתחלה, יטוף על מיני מאכל: (יב) וכן מתר להשהות וכו'. רוצה לומר, בהא לא גריעין, דלא קבלו עליהו רק לאסור אכילתן. והוא הדין (יא) דמתר להנות מהן: (יג) ומתר לאכלן בפסח. ובמקל מקום צריכין בדיקה (יג) שלא יתערב בהן אחר מחמשה מינים, ועל-כן יש אומרים (יג) דטוב להחמיר שלא לאכל עני"ס¹ וק"מ"ל² עד יום האחרון, כי אי אפשר לבררם יפה. ועין בטי"ז וחקי'עקב קנה: ב (יד) אם יש בה טעם דגן. ומשמע (יד) דאפלו אין בעסה שעור חטים שיהא פיות

שער הציון

(יא) מגן אברהם: (יג) ט"ז ושי"א: (יג) מגן אברהם בשם יש נוהלין:

תרגום: 1 שבת. 2 בספר. 3 קצח; עין פאר היטב לקמן סימן תנה ס"ק טו. 4 קפה. 5 תה. 6 מצמחים (שהוסיפה לצמח החטה בחליש).

וקציעה

סימן תנג

מור

ואף אם היה נראה גם מדעת אמ"ה זצ"ל שלא ערב אל לבו להתירו בלי הסכמת רבים, משום (פסחים נא, א) דברים (האסורים) [המותרים] ואחרים נהגו בהם איסור כו'. איברא הא ודאי ליתא דאוקמה ר"ח ככותאי א"נ כבני מדינת הים דדמו להו, א"נ היכא דשכיחי עבדי, אשכחן לזימנין דהוו מחמירי אמוראי במילי דשרו מדינא משום פריצותא דעבדי דמסרכי מילתא, ובהפקרא ניחא להו, מאי דלא שייך האידינא לגמרי גבן בני אשכנזים, דלית לן עבדי וכולן בני תורה נינהו ישראל קדושים ומחמירים על עצמם ביותר, וכל דבריהם ע"פ חכמים עושים, פשיטא דליכא למיחש למידי. אלא נראה דהוה חש להמון דבת עם שלא תלעזו עליו מדינה, למקרי ליה ב"ד שריא, אבל כשיסכימו חכמי אשכנז על ככה להפקיע חבל חומרא זו, פשיטא לית רין צריך בשש ואין כאן חשש לא משום דברים שנהגו אפי' לסייג, ולא משום שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חברו עד שיהא גדול ממנו כו', דבמילתא דנפק מנה חורבא ליתא לההוא כללא ממשנה ערוכה, עיין לחם שמים רפ"ה דמע"ש, שם תמצא דברים נכונים בענין זה. על כן אני אומר בטח, המבטל מנהג זה של מניעת אכילת קטניות (והדומה לו ממנהגים גרועים כאלה) יהי חלקי עמו, הלאוי יסכימו עמדי גדולי הדור במחוז הלו. הנני הנני להיות נטפל לדבר מצוה זו, וכל ימי הייתי עומד ומצפה מתי יבוא לידי ואפרסם דעת אמ"ה להפקיע חבל חומרות כאלו שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בהן. לקיים ותגור אומר ויקם, ואקבענה בדפוס ואעשנה כיון להביאה לידי מעשה לתקוע בה מסמרות, לקבעה הלכה לדורות, לזכות את הרבים ולהסיר מכשול מדרך עמינו, בודאי למצוה רבה יחשב'.

ובכשת הדחק ודאי יש להתיר גם כל הקטניות כאכילה, שהרי אפי' רבינו בעה"ט¹ שהיה אשכנזי, ובמינו ככר התחיל מנהג חומרא זו, לא השגיח בה וכתב וחומרא יתרה היא ולא נהגו בה. מכלל שלא קבלוה אבותינו האשכנזים ז"ל בימיו (לכן מה שנרשם בהגה דש"ע [נסעיף א] על מוצא דין חומרא זו, הטור, משבשתא היא) ולא נתפשטה ביניהם וכמה פוסקים חושבים אותה לשטות ומנהג טעות, שא"צ אפי' חרטה והתרה. וכן מוכרח מגמרא ערוכה [פסחים קיד, ב] דלית דחש לדר' יוחנן בן נורי באורז. ורבה מהדר אסילקא וארוזא לשני תבשילין. וכל חומרות דקטניות נולדו וצמחו מאורז (עפ"ד ריב"ן) וכיון שנעקר השורש ממילא יבשו הצמחים מאליהם. ומעידני על אמ"ה זצ"ל, כמה צער נצטער אותו צדיק על זאת, כל חג המצות היה מתרעם ואומר אי איישר חילי אבטליניה למנהג גרוע הלו שהיא חומרא דאתיא לידי קולא ונפק מנה חורבא ומכשול (תחת אשר חשבו להתרחק ממנו מרחק רב) באיסור חמץ גמור, כי מתוך שאין מיני קטניות מצויים להמון לאכול ולשבוע, צריכין לאפות לחם מצה הרבה, בפרטות העניים ומי שבני ביתו מרובים ולא יספיקו להם תבשילים הרבה לשבר רעבונו, מוכרחים על כרחם להספיק להם מצה די לחמם לביתם וחיים לנערותם. מתוך כך אינם נזהרים בעסה כראוי וכחובה, עושים אותה גדולה הרבה ושוהים עליה מאד. קרוב הדבר שנכשלים באיסור כרת ר"ל. גם המצות עומדים להם ביוקר ואין יד כל אדם משגת לעשותם די הצורך לבני ביתו, ולא ימצא להם אפי' די שבועם אף כלחם חמץ כל השנה, וקטניות נמצאים בזול בלי טורח ובהתר, ואתו לאמנועי משמחת י"ט, בסבת חומרא שאין לה טעם וריח, לכן אשרי שיאחז צדיק דרכו, יתן אוכל למכביר ונפץ את עלולי החומרות הזרות את הסלע.

בעל הטורים

אדוני מורי הרב (החכם צבי)

רבינו וחולקים עליו. ועיין בס"ס מנחת קנאות למהר"ן חיות (כל כתבי מהר"ן חיות, ירושלים, תשי"ח), ח"ב, עמ' תתרכ"ז-תתרכ"ל, ושערי תשובה ס"ק א'.

תנג. 1. ע"ע שאילת יעבץ ח"ב סי' קמ"ז אות ד' וסי' ק"נ. ובשו"ת זכר יהוסף לר' יוסף זכריה שטערן (ח"ג סי' קנ"ז) ובמאמר מרדכי לר' מרדכי זאב איטינגא סי' ל"ב שדנו בדברי

התם

או"ח - סימן קכב

סופר

שיל"ת, פ"ב יום ג' כ"א אדר ראשון תק"ע לפ"ק, שלום רב לה"ה הרב הגאון הגדול המפורסם כערוגת הבשם נ"י ע"ה פ"ה קש"ת מה"ו **אברהם** נ"י אב"ר דק"ק גלוגא רבתי ע"א:

נועם מכתבו האיר מול עבר פני ואמתי אשרי הדור שהגדולים עומדים בפרץ לכל כושל, יהי' ה' אלקים עמו ויעל, ויעזרהו ע"ד כבוד שמו הגדול. ואשר ענותותו הרבני לעשות אותי סניף לאדיות, עונה זו אינה יפה לצאת בקולי קולות וקולן של סופרים ולעשות פומבי בקבוץ חכמים ופריצי עמינו יעמידו חזון וד"ל, מ"מ אן מהכא נראה לפרסם הדבר ביום הקהל כשכתב דרגלי א"י"ה להוריע כי לא נכון הדבר בעיני חכמי הדור ושלא ללמוד ממקלקלתא, ויערין בתשו' ר"י לבית הלוי סי' ל"ח, וגם שהפ"ח [סי' תצ"ו] במנהגי איסור שלו סי' תשיעי חולק עליו, תצ"מ כבר ביארתי במקום אחר דליתא לכל דבריו, וגם הוא עצמו כתב בסי' חמישי דאין יחידים יכולים להתיר והני יחידים דמי לגבי כל מדינות אשכנז שקבלו עליהם מתחלה לאסור, מ"מ לא אדון אנכי בדבר זה והיכא דאיכא סכנתא שאני, והחכם עיניו בראשו יעשה כחכמתו וה' יברך את עמו בשלום. הכ"ד הכותב בחפזי וחותרם ככל חותמי ברכות:

היום האירו עיני מנועם אמרותיו אודות קונסטאריע דמדינה וועסטפאלין אשר בקשו נפשם לעקור הלכות קבועות [ש]שנו אבותינו ודבותינו בנהוג איסור במיני קטניות ביו"ט של פסח, והם עמדו על נפשם להתיר לעצמם. והנה הם התירו אולי ידעו מאיזה טעם התירו, וצריכים אנחנו ללמוד זכות כי פן ואולי עיניהם ראו בארצות הרבה ממשולים ע"י אפית פת עבה ופת מרובה וא"א לצאת ידי חובת שימור כראוי כל כך, על כן בחרו הרע במיעוט להתיר לעניי ישראל מינים הללו כדי שימעטו באפית מצות ויהיו משומרים מכל חמוץ, ונוכל לומר אדעתא דהכי לא החמירו הגאונים הראשונים ה"ה הג"ה מ"י וסמ"ק ומרדכי. ה"ל רא"ש בתשו' כלל נ"ה סי' יו"ד, אפי' מנהג שנהגו לסייג ויכול לבוא לידי קלקול יש לבטל המנהג כדאמרינן פ' מקום שנהגו [ג' ע"ב] בני חזאי וכו':

ואם מטעם הזה עשו ככה יפה עשו, אלא שהי' להם להזהיר לתת הקטניות במים ורתחים מ"ד כמ"ש ר' פרץ בהג"ה סמ"ק [סי' רכ"ב] בתחלת דבריו, וטעמו מוכן דאפילו בדרג' כה"ג ליכא איסור ברור אלא משום דלא בקיאי בחליטה א"כ בקטניות מיהת קליש ליה איסורא, וכי האי גוני רגיל אנכי ללמוד לאחינו ב"י אנשי הצבא ככדי שיהי' משומרים מלאכול חמוץ דאורייתא:

הא להו, והא לן לדידן אשר תל"ית ל"צ לסייג זה פשוט שאין להתיר מינים הללו, לא מיבעיא בלא היתר פתח וחרטה דפשיטא מאן ספיין מאן חשוב מאן רקיע למיעקר הך תקנתא ומנהג קבוע שנתיסד עפ"י הרבה מרביתנו הצרפתיים, שאפילו למאי דקיי"ל דמנהג שלא נתפשט בכל ישראל בית דין קטן יכול לבטל, מ"מ הכא ליכא למימר הכי מכמה טעמים, חדא כי לפע"ד הגאונים שהתקינו כך לא תקנו מתחילה על מנת שיתפשט בכל ישראל אלא על בני אשכנז במקום שמצאו הבקעה ושם גדרו גדרם שם נתפשט ונתקבלה גזירתם באמת, וא"כ ה"ל כאילו נתפשט בכל ישראל ובעיניו ב"ד גדול דוקא, וסברא זו כתבו תוס' פרק השולח ל"ו ע"ב סוף ד"ה אלא וכו', וברור הוא שאין בזמנינו ב"ר גדול נגד הגאונים ההמה. ועוד, להרמב"ם

בהלכות ממרים [פ"ב ה"ג] כל שהוא סייג לתורה אפילו גדול אינו יכול לבטל, יע"ש. ועוד, אפילו לא נתפשטה שיכול בית דין קטן להתיר, מ"מ אן להתיר מנהג ראשונים בלי טעם, אדרבא עלינו להוסיף גדרים וסייגים ולא אכשר דרא כי בעו"ה הדור פרוץ במלואו ויש להוסיף אומץ להחמיר ולא להקל, וכיון שהציבור יכולים לעמוד ועמדנו בה כמה מאות שנים מהיכי יתיר להתיר אפילו לא נתפשטה, וסברא זו כתובה ג"כ בתוס' הנ"ל. ועוד בה שלישי, נלע"ד אפילו אם יהיה טעם להתיר, מ"מ היינו בקבוץ כל או רוב חכמי אנשי מדינת אשכנז אשר הם קבלו עליהם הגזירה מעיקרא, והמדינות הללו כולם כעיר א' חשיבי לענין זה כיון ששויים בקבלת האיסור עליהם, וכשם שאין מקצת מהעיר יכולים להתיר מנהגם מבלי הסכמת רוב העיר, ה"נ מדינה א' או ב' אינם יכולים להתיר לעצמם, וכעין זה כתב בפר"ח ג"כ מסברא דנפשי' בקונטרס מנהגי איסור שלו אות חמישי יע"ש, וא"כ מי קבץ כעמיר וגורנו כל חכמי פולין ואשכנז להסכים בהיתר זה, מכל הלין נראה פשוט שלא יועיל הסכמה להתיר בלא פתח וחרטה והיתר נדרא:

איברא אפילו בחרטה והיתר נדר נמי נ"ל דא"א להתיר מכמה טעמים, חדא דהא ה"ל תקנה שנעשה מחמת גדר וסייג לתורה מטעמים המבוארים בהג"ה סמ"ק סי' רכ"ב ובהג"ה מ"י ומרדכי, והרי פסק בש"ע י"ד סי' רכ"ח סעי' כ"ח והסכמה שמחמת גדר וסייג אין לו היתר, ואע"פ שכבר הוגיש הפר"ח שם שסותרו עצמו למ"ש שם בש"ע רס"י ר"ד הניח בצ"ע, מ"מ לו יהי' שסותר נ"ל דדינינן ל"י כמחלוקת ואח"כ סתם והלכה כסתם ומכ"ש להחמיר, בשגם אפשר לומר שאין כאן סתירה לפמ"ש פר"ח שם בעצמו סוף אות א' לחלק בין מנהג שהוא רק תוספת קדושה כגון להתענות כך וכך ימים שאותו יש לו היתר כדמוכח מדברי ר"ן נדרים פ"א ע"ב, משא"כ העושה סייג לאיסור תורה כגון נזון שלפנינו שגורו אטו מיני דגן דאורייתא א"כ הרי הוא עשוי כמו איסור הדגן עצמו שאין לו היתר, וה' חפץ בזה באומרו עשו משמרת למשמרת [יבמות כ"א ע"א], וא"כ י"ל ברס"י ר"ד מיירי להדיא בנדר להתענות ועל זה מייתי פלוגתא והכריע רמ"א להקל כסברא ראשונה ושם לו היתר, ובס"י רכ"ח מיירי מטעמי לתורה ושם ביה שאין לו היתר, ואע"ג דפשוט הוא דהפלוגתא דמייתי ברס"י ר"ד לא נתכוונו לכך, וכן הך דסימן רכ"ח הוא מהריב"ש [סי' קע"ח] מהירושלמי דלא מרווחנא ומשמע דאין לחלק בכך, מ"מ י"ל כשחבר הש"ע הכריע הרב"י מדנפשי' ויש לנו לומר כן כי היכי דלא לסתרו דבריו אהדרי. ועוד יש לחלק בין יחידים שהנהיגו כן מעצמם דבהא מיירי ברס"י ר"ד ואפילו יהיו רבים מ"מ לא נעשו בהסכמת תקנת עיר או מדינה, או מנהג שהסכימו לנהוג כן וגזרו על ככה ומכ"ש כשהי' גזירת עירין פתגמא ומאמר קדישין ת"ח כנדון דידן אין לו התרה ובהכי מיירי בס"י רכ"ח, ובחלוק זה נדחה נמי ראי' הפר"ח שם באות ח' מהירושלמי [פסחים פ"ד ה"א] שהקשה אהך דבני בישן וכי לא יכולים להתיר נדרם, ד"ל התם היו נוהגים כן מעצמם ולא שעשו כן הסכמה מפורשת ביניהם וגם לא עפ"י חכמים שגזרו עליהם כן וה"ל יחיד שקבל כך וכך שיש לו היתר וכנ"ל:

מבל דין נראה לי עיקרו לדינא דנהי דהם עצמם יכולים להתיר, מ"מ בניהם אין להם היתר וכדעת רש"ד דמייתי פר"ח שם. ונראה לי להוכיח

כן מלשון רש"י דמכות כ"ב ע"א, דקאמר הש"ס מידי ראיתא בשאלה לא קנתי, ופריך והרי נזירות, ומשני בנזירות שמשון, ופירש"י שיש מפרשים נזיר מן הבטן והוקשה לו לרש"י היא נמי בשאלה איתא שהיה אביו יכול לשאול ואפילו מת אביו בשאלה מיהת הוה בהיא שעתא, עכ"ל, מבואר מדבריו שעכ"פ הבן אינו יכול להתיר מה שקבל ע"י אביו, וכן מוכח מהש"ס עצמו לפירוש רש"י נזיר שמשון ע"י מלאך שאין לו התרה, וכתב מהר"ט בתשו' ח"א סי' ד' הטעם שאין לו התרה וד"ל, ועוד רטעמא דאין חכם יכול להתיר בנזירות שמשון היינו משום דאין חכם יכול להתיר בלא חרטה [ונ"ל] [וכו'] ולהכי כי נדר בנזירות שמשון וכו' אינו יכול לשאול על נדרו שהרי לא בא עפ"י עצמו שיתחרט וכו' ע"ש, וא"כ כך לי נדר שבא ע"י אבותם או ע"י מלאך כל שאין הדבר תלוי בדעתו לא יועיל חרטתו א"כ אין היתר לבנים בשום אופן. ומעתה אפילו יהי' מוכרח מלשון הירושלמי הנ"ל שיש היתר לבניהם אחריהם, מ"מ כיון דמש"ס דילן לא מוכח כן אדרבא מוכח ההיפוך, נקטינן כוותי'. וכן מוכח ממה שפירש רש"י ר"פ מקום שנהגו [ג' ע"ב] גבי ההיא דבני בישן דלא הוה אזלי מצור לצידון במעלי שבתא, ופירש"י משום שלא להבטל מצרכי שבת, וקשה קושית הירושלמי מ"ט לא שאלו ב נדרם, והירושלמי תירץ דרבי תלמידו דר' יהודה דס"ל אסור לפרש לים הגדול, פירוש ג' ימים קודם שבת, כיון שקבלו עליהם כהך דעה אין להם התרה, וא"כ רש"י שלא פירש כן תשאר קושית הירושלמי, אע"כ ס"ל דלש"ס דילן דמייתי בפשיטות פ"ק דשבת [י"ט ע"א] דלרכי מותר להפליג לדבר מצוה הה"נ לבני בישן דלא הוה אפשר להו משום דוחק פרנסתם אין לך מצוה גדולה מזה, וכדעת ר"ת דלמונות הר"ל דבר מצוה וכן פסק בש"ע א"ח סי' רמ"ח, וע"כ פירש"י דלאו משום דס"ל כו' יהודה לענין איסור הפלגה בים, אלא משום דלא לטרודו ולא יהיו מוכנים ליום השבת, וזהו אסור אפילו לדבר מצוה, ואי משום קושית הירושלמי היה להם להתיר נדרם, ע"כ ס"ל כהרשד"ם דאין היתר לבנים, ומהתימה על הרב"י בא"ח ססי' רמ"ח הקשה על שיטת ר"ת דס"ל מוזנות ה"ל כדבר מצוה מעובדא דבני בישן ולא עיין שרש"י לא פירש טעם האיסור משום הפלגה לים אלא מטעם אחר כנ"ל:

והנה בתשו' ר"י לבית הלוי סי' ל"ח כתב להדיא דלאיסור אכילת אורז אין התרה, והפרי"ח כתב שם באות תשיעי דכבר נתבאר כיטול דבריו, ולפע"ד לא נתבאר ולא יתבאר, גלל כן אותן מנהיגי מדינת וועסטפאלין שהתירו אכילת קטניות בימי הפסח אין להם על מה שיסמוכו ואין לנו עסק בהם, ואם אולי כווננו לטובה מהטעמים שכתבתי לעיל או מטעם אחר כיוצא בזה, מ"מ אין ללמוד מהם למקום אחר, ודעתי לדרוש א"י"ה בפרקי דכלה רביים שאין ללמוד מהם דאינהו עבדו לגומי', ואם דעת פר"מ נוטה לעשות לו דבר אחר מה שנוגע למדינותינו, אחר אחרון אני בא וירי תיכון וכפוט שלא יהי' נוגע כלל לאנשי וועסטפאלין כי לא אדון אנכי בדבר זה והחכם עיניו בראשו וד"ל, והי' דברי אלו מועטים מחזיקים כמרוכים, והי' כי יבואו דברי קדשו עוד אלינו וכבדנוהו:

הכ"ד הכותב בחפזי החותרם באהבה רבה:

דין דברים שאסורים משום מנהג

לאו מדבר נביאים כמו שכתב "אל תשוש" וכו'. אצל דבר שמקונו חז"ל או אפילו הנאותים שבמנהגינו לעשות סג ונדד לתורה, אין אסור לשנות בלא דאורייתא דקתיב "לא תסור" וכו', אף-על-פי שאין זה אלא אסור דרבנן לענין ספק, קף תקנו חז"ל שאף-על-פי שאסור מדאורייתא לעבור עליו, מקל מקום יהיה ספיקו לקלא. ולכן בשעת הדחק שאין לאדם מה לאכל אלא בדיח גדול, מותר לבשל קטניות ושאר דברים. ומקל מקום כל מה שאפשר לזהר מאדו ורחוק "רעצקע" (שקורין "טארטאקיי") יזהר מהם, כי הם דומין יותר לחמשת המינים (ועיין בנשמת-אדם סימן כ"ח מה שכתבתי). ומקל מקום בדיעבד אם נפל דבר מאלו לחוץ הפכשיל, מתאם ארש רב בהתר קנגודם ואינו צעין. ומה שהאז נפר, יורק. ומותר להדליק בשמנים ולהנות מהן. אצל אסור לעשות מהן יין שרף (ועיין נשמת-אדם סימן ל"א). וכן נהגו שלא לאכל חרדל אפילו נתקרב קדם פסח ביין וכיוצא בו, פיון דרדפו בקף לערב. ומקל מקום מותר להשתות כל שאר מינים בבית, אף-על-פי ששפל עליהם מים, אפילו צמחי:

א כל מיני קטניות ותרועים כגון "רייז" (ארוז), "הירד" (ניחון), "גריקע" (נפסמון) וכל דבר שקעולם, בין הם עצמם שלמים ובין הקמח שלהם, אפילו קשייחו אותם וכן מרשה וישרו במים, לא יבואו לידי חמץ אלא לידי סרחון, ולכן מן התורה מותר לאכלם ולעשות מהקמח כל מה שירצו. אף הנאותים שהיו פמה מאות שנה לפנינו נהגו לאסר, מפני עמי הארץ שיבואו לטעות ויאמרו מאי שפא קמח קטניות או קמח מחמשת מיני דגן, ולא ידעו השעם, ולכן נהגו כל תפוצות הגולה האשכנזים (כן בקרינות פולין שגם הם נחשבים מבני אשכנזים, לאסר. ואפילו לבשל קטניות "רעצקע" וארו דחון שלמים, אקרו הפל מפני השעות, שפינון שבימיהם וגם עד עקשו בקמח מקומות עושים מהם קמח וכו' דומים לחמשת המינים, ויאמרו קשם שמתר לבשל אלו קף מותר לבשל חמשת מיני דגן ולא ידעו שאילו פאים לידי חמץ. וביין שאבותינו נהגו קף, אסור לנו לשנות, משום "אל תשוש תורת אמן" (משלי א, ח). אצל מותר לחוץ ולצפותה קצין מצות ולאכלה. וכן בקל מהנהגי ישראל שנהגו באיזה דבר אף-על-פי שלא עשו דבר זה לחמשה אלא שנהגו קף מצדקם, איבא אסור

פעלים

או"ח ח"ג - סימן פ

רב

בו כל ההבטחין נאסר הכל, ומאותה מועשה נמנע ע"ר הרב מו"ז זלה"ה מלאכול אורז בפסח, וכן נהגו הרבה בעלי בתים בדבר זה, אך רוב אנשי העיר לא נמנעו ואוכלים אורז. אמנם מי שנהג חיבור באכילת האורז ומחמת סיבה רוצה לאכלו הן מחמת שאינו בקי בהריאות הן מחמת סיבה אחרת, המנהג פשוט פה עירינו לעשות התרה ע"י חרטה ולאכול כי עושין לו פתח מתוך חרטה, וכן ראיתי להרב הגדול מהר"ח פלאנץ ז"ל בלב חיים ח"ב סי' ז"ד שהביא דברי רבינו חיד"א ז"ל בשו"ב הנו"ל, וכזה חז"ל, אנתו בעירנו אומיר וכל סביבותיה נהגו חיבור שלא לאכול אורז כלל, והו"ל ממש דברים המותרים ואחרים נהגו בהם חיבור, דאין אדם רשאי להתיר להם כמבואר ביו"ד סי' ר"ד, לא דכיון דהוי הענין שנהגו חיבור משום גדר וסייג משום חומרא בעלמא בודאי ע"י התרה שרי עכ"ל ע"ש, ולכן גם פה עירינו נוהגין שאותם שנהגו בו חיבור והם מתחרטים בעבור סיבה דאוכלין ע"י התרה:

ונשובה לענין האורז דאותם הנוהגים בו חיבור פה עירינו משום חששה של החמירה הנו"ל, כיון דלא חזי לכו למיכל דנהגו בו חיבור, ואין יכולים לאכלו בלא התרה, על כן נראה דאסורים הם לבשלו ביו"ט לערך אותם הנוהגים בו ביהר, כיון דלא חזי לדידכו, וראיה לזה מו"מ מור"ם ז"ל בהגה"ה בש"ע סי' הק"ז סעיף ק' מי שמתענה ביו"ט אסור לבשל לאחרים, אפילו לערך בו ביום, דהוי כמי שלא הכיח עירוב שהיט מבשל לאחרים ע"ש, ועיין בהג"א ז"ל שם שהביא מקור הדברים הנו"ל מן מהרי"ו ז"ל שכתב דאין להתיר מטעם הואיל ויכול לשא על גדרו, דלא אשכחן דמותר לבשל מטעם הואיל לא היבא דמותר לבשל לעלמו בלא הואיל כיון לאפות חלה היבא דאיבא כהן קטן, וכן האופה מיו"ט לחול וכו' ע"ש:

העולה מכל הנו"ל דמי שנוהג חיבור באורז, כיון דלא חזי ליה בלא התרה אסור לבשלו לאחרים ביו"ט לכתחילה וכאמור, מיהו כל זה הוא צבישול, אבל אם עדיין לא נתבשל האורז מותר לצלעלו ולא חשיב לגבי דדייה מוקלה, יען כי עתה ראוי הוא גם לזה דא"ע דנהג חיבור צבישול עכ"ל יכול הוא לקלותו באש על האסכלה בלי מים דאין כאן חמון, וכן ראיתי להרב מהר"ח פלאנץ ז"ל בלב חיים ח"ב סי' ז"ד הנו"ל שכתב בסוף תשובתו יש נוהגים לקלות את האורז באש שיהיה קלוי באש ומשלים אותו, ובמקום רחילה במים עושין אותו קלוי באש בלתי מים כלל ואח"כ נוטין אותו בתוך הקדרה שהיא במים רותחין, ובה אין פקפוק כלל דהוא היתר גמור עכ"ל ע"ש, ועל כן האורז הזה קודם שנתבשל ראוי צעלעול גם לאותם שאין אוכלין אורז מבושל כיון דחזי ליה צקליה, ולפ"ו אפשר גם האשכנזים יכולים לצלעל אורז ביו"ט דחזי ליה צקליה, כי כיון שקלו אותו יכולים לבשלו, מיהו עדיין אץ מתחפק בדבר זה לאשכנזים דאפשר אינו מותר להם לקלות האורז ולבשלו משום מראית העין דהרואהו אחר צישול אינו יודע שקלו אותו קודם, לא חושב שעבר על דברי חכמים שאסרו להם הצישול באורז, והס"ת יאיר עיינו בצור תורתו אכ"ר:

שאלה. פה עירנו בנד"ח יע"א, יש כמה אנשים

בעלי בתים שאין אוכלים אורז בפסח, והם מועטים, רוב אנשי העיר אוכלים אורז בפסח ואותם שאינם אוכלים אורז אין משתמשים בכלים של אוכלי אורז ואין שותים מן המים שלהם כשהולכים לביהם דמושבין האורז לחיבור אלס. והנה לשא הגיעו אם איש או אישה שהוא מהנוהגים חיבור באורז יכולים לבשל אורז ביו"ט לאותם שאוכלין אותו, או"ד כיון דלדידהו לא חזי דנהגו בו חיבור, אז אסור לבשלו לאחרים ביו"ט. וירינו ושכמ"ה:

תשובה.

הנה בעיקר הדיון של האורז פסק מרן ז"ל בש"ע סי' תכ"ג כסדרת האומרים אין האורז מין דגן, ומותר לעשות ממנו תבשיל בפסח, אך מור"ם ז"ל בהגה"ה פסק כהטור והגמ"י והמרדכי שאוסרים, ועיין מ"ש בצב"ב בשם מור"ם ז"ל, וכספרו שירי ברכה כתב אמנם באורז נהגו בעה"ק ירושלים חוב"ב מרבית הת"ח ויראוי השם שלא לאכלו בפסח דהוה עובדא שזירדו האורז כמה פעמים, ושזב אחר שבשלוהו נמלאת חטה, ולכן נמנעו מלאכלו, אבל אין מוחין ביד האוכלים, ובפסח כי בעה"ק הוא מזון העניים והתנוקות, וכן ראיתי להרב פר"ח וכ"כ הרב מהר"י זיין והבחותיו בצב"ב ואני הלעיר כתבתי שם, וכן נהגו שלמים וכן רבים כונתי דיראי השם נהגו כן במקומינו, אבל לא ידענו באנשי ספרד מאן ענהו קהילות שאסרוהו לכל הקהל כמ"ס מהר"י זיין שפסע חיבורו בכמה קהילות דלא מבעיא לנו בני ספרד שאין נוהגין במניעת הקטניות, הנה בודאי דמה שלא אוכלים האורז הוא חומרא, לא אפילו לבני אשכנז ופולין מניעת הקטניות הוא חומרא דהלכה רווחת היתר עכ"ל: **והנה** פה עירנו צב"ד יע"א ג"כ הדבר ידוע וכו' דמה שנהגו איזה בעלי בתים שלא לאכול האורז בפסח הוא מפני דחוששים שמא ימלא בו חטה בפסח ונאסר המאכל והכלים דהא מנהג פשוט וידוע פה צב"ד דאכל שאוכלים כל ימי הפסח פולין שקורין בערבי באקילי שהם מיני קטניות, למקטון ועד גדול אין בית צעיר שאין אוכלים זה בפסח, וזה עדות ברורה דמה שאין אוכלים אורז הוא רק מנה דחוששין שמא לא יהיה נבדק יפה ומלא בתבשיל חיטה אחת בתוך הפסח ונאסרים התבשיל והכלים, ולכן רוב אנשי עירינו עד עתה אוכלים אורז בפסח, דסומכין על בדיקת הגשים שבדוקים אותו קודם צישול שיש ארבע פעמים, וגם ע"ר הרב מור זקני רבינו משה חיים זלה"ה היה מנהגו לאכול אורז בפסח כמנהג כל אנשי העיר, אך בסוף ימיו נמנע מלאכול אורז בפסח משום מעשה שהיה, והוא שהנשיא עשה סעודה ביום ז' של פסח לכל החיידים והחכמים, שכן היה מנהגו בכל שנה והזמין גם את עט"ר הרב מו"ז זלה"ה, וכשבאו לאכול וכדורו לפנייהם שלחנות ועליהם כלים מלאים מיני טבשילים, ובכלל הביאו ג"כ כלים מלאים תבשיל של אורז וקודם שפסעו ידיהם לאכול ראו כל המסובין בכלי אחד שמלא אורז ומנחם פל השלחן חיטה אחת מצוללת רובלת למעלה למעלה בראש הגודש של תבשיל האורז ששכלי ונראית לכל המסובין קודם שפסעו ידיהם לאכול ותקף סילקו התבשיל כולו ושפכו אותו כי מחמת הכף שהגיסו

בברכי וסוף

שדי חמד מערכת המין ומצה סימן ו אביפת דינים

בדברים האסורים מחמת מגדג.

נשוב לדון דין במנהג איסור אכילת קטניות בפסח נראה דוראי לא עדיף מדרך גמור דאמרינן אדעתא דהכי במקום דחק ואונס לח גזרו וביניהם היה זול גדול ולא אסקו אדעתיהו שיהיה יוקר גדול כזה להחיות עליו אבל ודאי לא קבלו על עצמם על דעת יוקר ודוחק גדול כזה וגורם מניעת שמחת יום טוב וגם תפוחי ארמה יקרים וכמעט אינם במילואת מחמת הקור בפרט כי על גוף המנהג פקפקו רבים כדכתב בבי"ט סי' תנ"ג שהרבה גדולים חללו קטניות וכיון שכל יסוד ההיתר הוא מזל אונס ודוחק אם כן אין להחיר אלא לעניים שסובלים דוחק ולא לעשירים וכל מי שאפשר לו להשתדל שלא יאכל קטניות בלי דוחק ודאי אסור לו לאכול קטניות הריבא שיכול להשתדל לא מקרי אונס והגאון מוהרי"ם שהחיר חף לעשירים לעצמיהו איל שהקנה גופא יש כח ביד חכמי הדור לשנותה כפי הצורך אבל למה שכחתי שחלילה ליגע בגוף הדבר רק מחמת אונס שיש להחיר אם כן אין היסר אלא למי שהוא חוטא:

א) לענין מיני קטניות והמנהג שלא לאכול בפסח כמו שכתב הרמ"א בסי' תנ"ג אם הוא שעת הדחק ושנת רעבון וכמעט לא ימצאו העניים מה לאכול יש להחיר להם כי כל מה שגזרו ואסרו ח"ל ואין בלוחם דבר עלמנו דררא דאיסורא רק סיג וגדר ופרישות לא גזרו בשעת הדחק ולכן שרי ואין לומר דדוקא לעניים נחיר שאין ידם משנת להמליץ מה לאכול ולא לעשירים דאם כן יהיה לבס נוקפס ויפרשו כי יסבדו דיש איסור בדבר וימנעו משמחה יום טוב וכי האי גוונא מלינו דחשו ח"ל לענין בדיקה לפני תשמיש שלא יהא לבו נוקפו ופורש ויבטל מפי"ר לכן דעתי נוטה להקל בשעת הדחק לעניים ולעשירים כן כתב הגאון בס' שו"ת מוהרי"י מברסקי סי' מ"ח וביאר שם דאף דדעת רוב הראשונים דברר שנהגו משום סיגי ופרישות ודבר מלואו אין צדיקו להחיר חף על ידי חרטה היינו להחיר הדבר לחנוטין אבל בדבר שגלגך להחיר רק לפי חיי שעה בזה לא מייירו כלל ואפילו גזרת ח"ל שנתפשט איסורו בכל ישראל כאכילה דמאי היתירו לעניים ולאכסמיה אלמא גזרת ח"ל אינה בהחלט ולעת הצורך אמרינן דלא היתה בזה גזירה והביא עוד מרובע דברים שפטרנו במחנה וכו' ומגזרת רגמ"ה שהיא חמורה ומקילים לעת הצורך וכו' עי"ש והרב חיי אדם בקונטרס נשמת אדם סי' ב' בשנה שהיה דוחק גדול שלא היה אפשר לעניים למצוא חטים כשנים אם יש להחיר לאכול קטניות ומין רעלקא כתב דאפילו אם לא נעשה מנהג זה על פי הסכמה לצור או גלוזי ארץ כיון שנתפשט מנהג זה אי אפשר להחיר אלא אם כן יתחרטו פולס כל מדינות אשכנז ולא מהני התרה וקיימי באיסי דרבנן אלא אם כן אין לו מה יאכל דלא הוי חיי נפש ואף כתי האי גוונא יותר מסתבר להחיר קטניות שאין עושין מהם קמח מלהחיר לעלקא שטושים ממנו קמח וכו' ולדד לומר דבמקום דוחק לא גזרו או לא קבלו עליהם ומסיק ב"ע עי"ש ולי הרל כראין דברי שו"ת מוהרי"מ הג"ל דפשיטא ליה להחיר בשעת הדחק גדול דכתי האי גוונא לא גזרו שהרב עיקרי הד"ט סי' ח"י אוח ע"ב כתב בשם הרב מור וקליעה סי' תנ"ג דלוחו כי כרוביא בעיקר המנהג שלא לאכול קטניות דמחוק שאין אוכלין מיני קטניות לריך להרבות באפייית המלות ועל ידי זה אין מודקדין בעשיית המלות והעיד על הג' אביו ח"ץ שהיה מתרעם על זה ואמר אי אישר חילי אבטליגיה שהוא מנהג גרוע וחומרא דחתי לדי קולא ומרובא ומכשול באיסורא ממך והובא גם במחיק ברכה סי' תנ"ג ובשוריי ברכה שם הביא שו"ת בשמות ראש סי' שמ"ח שכתב על מנהג זה חלילה לאסור דברים המותרים וכל שכן מפני העניים והמתמירים עתידים ליתן את הדין ע"כ הקד רואה כמה הפליג המנהג הזה ואף שבתחלת במקום שקבלו עליהם חומרא זו חלילה להחיר והמתיר הוא פורץ גדר כמו שהאריך מרן חיד"א בשוריי ברכה שם מכל מקום כתי האי גוונא דאין אנו באים להחיר לגמרי רק לעת הצורך ודוחק גדול הבו דלא לוסיק עליה [ובחי' אדם בכלל קב"ו אות א' אחר שהאריך בדין אכילת קטניות כתב ח"ל ולכן ובשעת הדחק שאין לו לאכול מה אלא בדוחק גדול מותר לנשאל קטניות וכו' עי"ש] ובשערי תשובה ריד סי' תנ"ג הביא דברי מרן חיד"א בקונטרס טוב עין [שדבריו מכוונים לדבריו שבשוריי ברכה] ואינם הוא דאף אם יש קנה דוחק אין להחיר במקום שנהגו לאסור כדי שלא יבואו לפרוץ משמע דדוחק גדול אפשר להחיר:

ב) בספר חשק שלמה החדש להגאון משה שלמה אבד"ק נאשעלסק [שנדפס בווארשא בשנת כבוד המורה לפ"ק] בסי' ה' נשאל אם טבל להחיר בשעת היוקר לאכול בפסח מיני קטניות כי אם נאסור ויכל להיות קלה ביטול עונג יום טוב והשיב דלכאורה אין להחיר כיון שהרמ"א שאלו שוחין מימיו אוסר בפירוש אין צדיקו להסתמך בעצמו וטעם האיסור בזה. א) שיעשו מהם דגן כמו במיני דגן דיש מקומות שטושים פת קטניות ואחי לאיחלופי ביה. ב) פעמים שמורכב בהם חבואה וחי אפשר לבררם יפה לכך נהגו לאסור אם כן אין בכחם להחיר ואחר העיון נמצא דהיפך והוא דלכאורה יש להסתמך בעצמם השני אם הפירוש שאי אפשר לבררם הוא שיהיה ששים נגד החבואה ויש בזה חשש איסור חורה או שהפירוש שאי אפשר שלא יאכל כלום מהחבואה אם כן האיסור הוא מחמת חשש משהו דרבנן והכי מסתברא שהוא רק מחשש משהו דרבנן לכן יש להקל על ידי חלופה דהיינו לערות מים רוחצין על הקטניות קודם ביטולן ולבטלם אחר כך ואף דאין אנו בקיאים בחלופה כדאיחא בסי' תנ"ד. הגה המג"א הקשה דלמה לא פירשו לדביעבד מותר כדאיחא בי"ד סי' ע"ג גבי חליטה בכבוד דמותר דביעבד ולפי שהג"א לא מצא מפורש כן בפוסקים לא מצאו לבו להקל והרב המחבר [חשק שלמה] כתב דשאינו גבי כבוד דאחר ביטולו ליכא אלא חשש איסור דרבנן דדם שביטלו לרוב הפוסקים הוא איסור דרבנן אבל חליטה בעיסה הוא חשש איסור חורה ולכן לא היקלו דביעבד ומלא שכתב כן במשאת בנינו סי' כ"ה וגם הפרי מגדים כתב כן ברמז ושוב כתב שגראה לו להקל חף לכחילה באיסור משהו דרבנן על ידי חליטה ולא נמצא בפירוש בפוסקים ראשונים שאסרו חליטה כי אם בחשש איסור דאורייתא אבל לא דביעבד חף שגלכאורה יש ראייה להיפך מדאסרו חליטה בכבוד לכתחלה חף שהוא איסור דרבנן והכי נניי נמצא דיש לאסור בקטניות על ידי חליטה לכתחלה והאריך קלה וסורף דבריו הוא דיש לחלק דלגבי פסח הוי היסר גמור שאין לו שום איסור בזה הזמן בשום אופן אבל בכבוד ובשר אם פירש הוי איסור חף בזה הזמן גם כן לכן לכתחלה אסור דהוי כמבטל איסור לכתחלה עי"ש וכבר כתבתי למעלה [בד"ה וכוילא לזה] בשם אבן החב"ץ דאף שאין אנו שומכין על החליטה לגבי דגן אבל באורו שהוא רק חומרא ימירה משום סיגי לאיסור כרת סמיתן וכל מלי דאפשר לבחור הרע במשטו פבדין:

בף החיים הלכות פסח - סימן תנ"ג אורח חיים

מחמיר חף בקאהב"י לעי"ג דודאי פרי עין הוא ונראה שגרה להחמיר לפי שהבטחון לא ידעו מה הוא וידעו שהוא ג"כ מין קטניות ויתירו הכל ויפלטו גדר הראשונים ומימי חף במקומות שקיבלו חומרא זו בקאהב"י ג"כ אם חרבו אותו קרי"פ יש להקל וכמי"ש בשערי ח"צ סי' ה' ודלא כחק יוסף יעו"ש.

ד) יש נוהגין שלא לאכול שום פסח ואינו יודע טעם למה וגמי"מ עתה אין להקל בפני ע"ב ובזנעא לת"ח אין להחמיר. ח"א סי' תס"ד. מיהו ח"א כלל קב"ו או ז' כתב דמה שיש נוהגין שלא לאכול לנן ושומים שאין להם שום טעם וריח ומותר להחיר להם בפשיטות דודאי בזה לא שייך שום סיגי עכ"ל. ועיין לעיל סי' תמ"ז אחי קל"ד.

כה) שם בהגה. אם נפלו חוץ החבשיל. מלשון הרב משמע דאפי' ליכא סי' ג"כ מותר אפי' באכילה וכן משמעותו באחרונים הכן בתה"ד סס"י קי"ג משמע דדוקא בתערובת נשבו אין לאסור אבל פחות מסי' יש לאסור באכילה ועיקר נראה כדעת האחרונים כיון שצלא"ה הוא חומרא והרחקה בעלמא ומי"מ רוב עכ"פ צעין דל"כ לא נייקרי תערובת כלל דהוי כאכול התבטל מקטניות עלמו חיי אף ו' וכ"כ אי"ר אף ד' דדוקא אם נתערבו ברוב היתר וכ"כ הרמ"א ח"ג סי' מ"ח דאם נתערבו ברוב שרי יעו"ש. וכ"כ החמ"מ אף א' ר"ז אף ה' ח"א כלל קב"ו אף א' והיינו דוקא דביעבד כמי"ש רמ"א אבל לא לכתחלה דליפין לה מנדנאי דתערובתו מותר דביעבד ולא לכתחלה כדאמרינן בפ"ק דחולין יעו"ש ודלא כמי"ש הפרי"ח דלא עדיף מנחלת חו"ל דמשמע אפי' לכתחלה מותר לבטל כמו חלת חו"ל. ערי"ה אף ב' וכ"כ בספרו חקת הפסח אף א' יעו"ש.

כא) ומה שקורין ענד עפיל (תפוחי אדמה. כי"כ בסי' עמק הלכה ה' פסח סי' קל"ד) כמדונה שגובגין היתר כי אין בכלל קטניות וגדולים הם ולית צבו תערובת תבואה. וקארו נוהגין היתר. ח"א סי' תס"ד. וכ"כ במש"ז בסי' זה אף א' דשתיית הקאפיע נוהגין היתר כי עירוב לית צבו ואין דומין לדגן לאיחלופי ואין לאסור במקום שגובגין היתר וה"ה מה שקורין ערי"ד שאלפון או ענד עפיל דשרי אם לא במקום שנהגו איסור יעו"ש. ועיין עוד בא"י שח"ז.

כב) קאהב"י אם תרכוס קודם פסח יש להחיר הרב שבוי"י ח"צ סי' ה' והרב חק יוסף בדין זה חלק עליו ואסר שכן הורה הגאון חמיו מוהרי"ר אצרכס ברודא ולי מנסתברא כתי שבוי"י והבו דלא לוסיק עליה שהקאב"י הוא אילן ונעשה משקה. ברב"י אף ג' ועיין בספרו טוב עין סי' ט' אף ו' שכתב שגדול אחד היה

עיונים במסכתות התלמוד - חלק ב - איסור קטניות בפסח

”וכש”כ נב”ד דמעשה החיקק בהקטניות על עשיית היי”ש ניכר ומפורסם לכל בהכשר כלים על הברייהו וברירתם, דכל זה נעשה בטורח גדול וגם צריך לזה הכשר בכתב דודאי ידעו הכל מזה”. אבל עיין בנשמת אדם למורנו אברהם דנציג בעל החיי אדם בסימן לג שבנידון של רבי יצחק אלחנן לעשות יי”ש מקטניות לפסח שמחמיר ואוסר את זה, וראיתו מהתרומת הדין שרק התיר להשהות שמן קטניות בפסח ולהדליק בהם ומותרים בהנאה, אבל לא התיר באכילה.

ורבנו יצחק אלחנן בשו”ת באר יצחק סימן יא מחיר שמן היוצא מן הקטניות מפני ג’ טעמים (להיתר: א) דבוררין אותן היטב, וכל טעם האיסור בקטניות הוי משום דאפשר דמעורב בו חיטין חוהו רק כשלא בדרו אותם היטב; ב) דהשמן והיי”ש נעשה קודם פסח ולכן כל חשש של חמץ וכו’ נבטל, והאיסור של קטניות הוי רק ביבש דניעור בפסח, אבל לא בלח שמתבטל קודם פסח; ג) דהוי מוכח לכל ולכן אין לחוש שילמדו על זה לדברים אחרים ולא גודו גזירת קטניות במקום דאית ביה היכירא.

הלוי

חלק ג - סימן לא

שבט

אגרות או”ח - חלק ג - סימן סג משה

בענין פינאט אם יש בו חשש איסור מנהג קטנית

הנהגה בדבר הפינאט שכתבתי שבהרבה מקומות אכלו אותם בפסח וכתר”ה תמה בטעם הדבר משום ששמע שעושין ממנו באיזה מקום גם קמח וגם שמע שנזרעין בשדות כשאר קטניות, אבל ידע כתר”ה שאין זה ענין כלל, שכל הדברים העושין מהם קמח נאסרו ממנהג זה, דאין לך דבר העושין ממנו קמח כתפוחי אדמה לא רק במדינה זו אלא גם ביוראם במקומותינו וגם בדרות הקודמים ומעולם לא חשו לאסור זה, וכן הטעם שמיני חטים מתערבין בהם שכתב הטור נמי אינו כלל שכל המינים שיש לחוש למיני חטים ושעורים שיתערבו נהגו לאסור, דהא עניס וקימעל שמתערבין בהן מיני חטים ושעורים כמפורש בט”ז סק”א ובמג”א סק”ג וגם איתא שם דקשה לבודקם ובחיי סק”ט כתב שלא יסמוך על בויקת נשים וקטנים מצד קושי הבדיקה, ומ”מ לא אסרום כמפורש ברמ”א, וחרול כתב הרמ”א בסימן תס”ד שנהגין לאסור דהוי כמיני קטניות אף שאין בו הטעמים, ולכן אין לנו בדבר אלא מה שמפורש שנהגו לאסור וכן מה שידוע ומפורסם, וגם יש ליתן טעם דדין מה שנאסר במנהג הא אין זה דבר הנאסר בקבוץ חכמים, אלא שנהגו את העם להחמיר שלא לאכול מינים אלו שהיה מצוי לאוכלם מפני הטעמים דחשש מיני דגן שנתערבו מצוי להקשה לברוק ומפני שעושין קמחים, אבל כיון שלא תיקנו בקבוץ חכמים לאכול דברים שיש חשש שיתערב בהן מיני דגן ודברים שעושין מהם קמח, אלא שנהגו שלא לאכול איזה מינים לא נאסרו אלא המינים שנהגו ולא שאר מינים שלא הנהיגו מפני שלא היו מצויין אז, שלכן תפוחי אדמה שלא היו מצויין אז כידוע ולא הנהיגו ממילא לאוסרם אינם בכלל האיסור דאלו מינים שנהגו לאסור אף שיש אותם הטעם ממש דאין למילף ממנהג לאסור גם דבר שלא נהגו לאסור, וכשנתברו תפוחי אדמה במדינותינו לא רצו חכמי הדור להנהיג לאוסרן, אולי מפני הצורך, ואולי מפני שהטעמים קלושים, עיין בב”ר ר”ס תנ”ג, שהר”י קרא לזה מנהג שטות, וגם משמע שהר”ר יחיאל ושאר גדולים היו נוהגין בהם היתר אף במקום שנהגו איסור דהרי ע”ז כתב וקשה הדבר להתיר כיון שאחרים נהגו בהם איסור, לכן חכמי הדורות האחרונים לא רצו להוסיף לאסור עוד המינים שנתוספו אח”כ רק שא”א להתיר מה שכבר נהגו לאיסור, וכן בעניס וקימעל אפשר לא היו מתחלה רגילים לזרעם במקום שזרעו מיני דגן ולא היה טעם להנהיג איסור ולכן אף אח”כ שהתחילו לזרעם במקום שזרעו מיני דגן שלכן צריכים בדיקה לא רצו לאוסרם שוב, ולכן גם הפינאט לא אסרו בהרבה מקומות עוד מכ”ש, ובמקום שליכא מנהג אין לאסור כי בדברים כאלו אין להחמיר כדאיתא בח”י, ולאילו שיש להם מנהג ביהוד שלא לאכול פינאט אסור גם בפינאט אבל מספק אין לאסור, ולכן שייך שיתן הכשר שלא נתערב שם חמץ ויאכלו אלו שלא נהגו בוה איסור, וכן ראיתי שנותנים הכשר על פינאט אויל מהאי טעמא.

ניכר צדדי חמד מערי חמץ סי’ ז’ ס”ק צ’, ומנכנ רבותינו צענז פסח לאכול רק פירות ונשר וכיוצא סתמו כמפורש דקטניות אסונים, ולית לכו גם הלא דפ”ג הגי”ל, ואין להרכיב צה והוא צלל הפוך בל.

ומש”כ כ” צענין אכילת קטניות צערי”פ א”ס המוכנ רק בפסח או גם צערי”פ, אין להאריך צה כיון דכ” כחק יעקב סי’ תפ”א ס”ק צ’ וגם צערי”פ אסור ומציאו גם כנאון מהרש”ס דפ”ת סי’ תנ”ג, ומדברי הפ”מ אין רא”י ש”י חמ”ד להחיר לאלל מלוח קטניות צערי”פ דס”ל מלכ שאני וכמש”כ

פנה

חלק א

אבן

סימן כ”ט

אכילת קטניות בערב פסח

נסתפקנו בשעור, האם מותר לאשכנזים לאכול קטניות בערב פסח, משעת איסור אכילת חמץ, שהרי הקטניות אינן חמץ וא”כ מותרים באכילתם, והגזירה או המנהג נאמרו רק בפסח עצמו, או יתכן שאסורין גם בערב פסח.

תשובה: מקור המנהג שלא לאכול קטניות בפסח הוא הסמ”ק בסי’ רכ”ב, הביאו המרדכי במס’ פסחים פרק ב’ סי’ תקפ”ח, וכתב בטעמו משום שיש מהקטניות שגידולם כדגן, ויש שעושין מהן קמח ותבשילים כמו מדגן, ואין כל אחד יכול להבחין בין הקמחים והתבשילים, ועלולים לבוא להקל בדגן, ולכן אסרו כל סוגי הקטניות, אולם הטור בסי’ תנ”ג כתב בטעמא דמילתא, מפני שמעורבין בקטניות גרגירים מחמשת מיני דגן, ואי אפשר לברור יפה שלא ימצא בהם אפילו משהו חמץ, ולכאורה לפי שני הטעמים הללו יהיה אסור גם בערב פסח משעת איסור אכילת חמץ, שאם נאמר שאי אפשר לברור היטב, הרי ישל באכילת חמץ לאחר זכנ איסורו, ואם נאמר שיבואו להקל בתבשיל של דגן, גם כן יוכל לבוא לידי אכילת חמץ בשעת האיסור.

והנה ה”פרי מגדים” סי” תמ”ד א”א סק”ב כתב, שמותר לאכול מצה מקטניות בערב פסח, ומהרש”ם ב”דעת תורה” סי’ תנ”ג סק”א, הסתפק בכוונתו האם התיר משום שקטניות כעין מצה מותרין בפסח, דהיינו שאפו מקמח קטניות

בתוך ח”י רגעים ובלא מלח, או שכוונתו שגזרת הקטניות היתה רק בפסח ולא בערב פסח, והביא שם מ”חק יעקב” סי’ תע”א סק”ב, שמבואר בדבריו שגם בערב פסח אסור לאכול קטניות, אולם בשו”ת מהרש”ם ח”א סי’ קפ”ג, כתב שדוחק הוא לחלק בין ע”פ לפסח בענין אכילת הקטניות, ונראה מדבריו שתפס בכוונת הפ”מ ג שמותר לאכול קטניות העשוין כמצה, אכן ב”שדה חמד” מערכת חמץ ומצה סי’ ו’ סק”ב, למד מדברי הפ”מ ג שמותר לאכול קטניות בערב פסח, והביא כן גם מספר ”בית דוד”.

ושוב ראיתי בספר ”סידור פסח כהלכתו” פרק ט”ז סעיף י’ שכתב: לא אסרו קטניות רק בפסח ולא בערב פסח, ויש שנהגו בו איסור גם בערב פסח משעת איסור חמץ, ושם בהערה הזכיר מדברי הפוסקים שהבאנו לעיל, וכתב עוד שכן משמע מ”ארחות חיים” דין ערבי פסחים, שכתב שם מט’ שעות לא יאכל אדם, אבל מטבל במיני תרגימא כגון פירות וירקות בשר וגבינה ו”קטניות”, הרי שמותר לאכול קטניות בע”פ, שהרי בהל’ חו”מ הביא איסור אכילת קטניות בפסח, עיי”ש. אלא שתמהני עליו שהוסיף שם בהערה שלפי הטעמים שנאמרו לאיסור אכילת קטניות בפסח, לא נראה לאסור בערב פסח, וזה תימה משום שלשני הטעמים שהזכרנו בתחילת הדברים יש לחוש גם בערב פסח ולא לאכול קטניות, ושוב הביא שם בשם מרן הגר”ש אלישיב שליט”א, שהורה שאף שמצד הדין אין איסור בע”פ, מ”מ המנהג הוא שלא לאכול, ורק בשעת הצורך אפשר להתיר.

קטניות בחג הפסח

בגדר תקנה יכולים החכמים שאחר התלמוד לתקן כפי צורך השעה או כשוראים בו תיקון המדינה, אבל "גזירות" אין אנו יכולים לחדש⁸ אחר חתימת התלמוד⁹.

נציין גם להגדרתו של החתם סופר הנ"ל, לתקנה זו, בזה הלשון: "הגאונים שהתקינו כך, לא תיקנו מתחילה על מנת שיתפשט בכל ישראל אלא על בני אשכנז, במקום שמצאו הבקעה ושם גדרו גדרם".

אמנם מלשון מהרי"ל בהלכות מאכלות אסורות בפסח אות ט"ז, משמע שקטניות היו "גזירה" שנוהגת בכל המקומות ולא "מנהג" של עיר או מדינה אחת. וזה לשון מהרי"ל "קטנית כל מיניה, אמר מהר"ש [רבי שלום מאוסטריין רבו של מהרי"ל] דגזירין שלא לבשלן בפסח¹⁰ אע"פ שלא מחמיצין כי אם חמשת הימין, חטין, ושעורה, כוסמין, שיבולת שועל, ושיפון, מכל מקום גזרו כל מיני קטנית אטו המה. ולא יאמר אדם כיון שאין אסור מדאורייתא אין לחוש, דכל הגזרו רבנן העובר עליו חייב מיתה ועובר על לא תסור מן הדבר אשר יורוך. וגם אין לומר מנהג כאן להתיר דמנהג טעות הוא, דדוקא על דבר היתר גמור יש מקומות שנוהגין בו איסור על זה יוכל לומר בכאן מנהג היתר הוא. וגם זאת דוקא ע"י חכם הגון ותיק וחסיד שיכול לידע תוכן הענין. אבל דבר שפשוט איסורו ובא להתירו מכח מנהג שם, יסכר פי דוברי שקר. וגם אם תולה בחכם, שוא ושקר דבר הנביא ההוא, ואילו היה החכם שם, היה משיב הדבאות והשוא ומדוח על פניו".

לעומת זאת בהגות מיימונית שהביא את דברי הסמ"ק משמע שאיסור קטניות אינו אלא מנהג וכה הם דבריו: "הקטניות כגון פולין ועדשים יש נהגין איסור לאכלם בפסח וכן ה"ר שמואל מאיבר"א. אבל ה"ר יחיאל ושאר גדולים היו נוהגין בהם מאד הדבר להחיר כיון שאחרים נהגו בהם איסור. ונראה שלא נהגו בהם איסור משום חימוץ דלא טעו אינשי בזה דתינוקות של בית רבן יודעין אותו דבפי אמרינן בגמ' דאינו בא לידי חימוץ אלא ה' מינין בלבד אלא אסורות משום דגן מעשה קדירה וקטניות מעשה קדירה, גזירה הא אטו הא, וגם יש מקומות שעושין פת מקטניות ואחי לאחלופי בדייסא שהוא מעשה קדירה".

וכן בחיי אדם כלל קכ"ז סעיף א' החזיק שאיסור קטניות אינו 'תקנה' אלא 'מנהג' והעובר על כך קאי באיסור אל תטוש תורת אמך.

וכן בשו"ת אגרות משה ח"א"ח סימן ס"ג שדבריו ברור מללו: "אין זה דבר הנאסר בקבוץ חכמים, אלא שהנהיגו את העם להחמיר שלא לאכול מינים אלו שהיה מצוי לאוכלם מפני הטעמים דחשש מיני דגן שנתערבו שקשה לבדוק ומפני שעושין קמחים, אבל כיון שלא תיקנו בקבוץ חכמים לאכול דברים שיש חשש שיתערב בהן מיני דגן ודברים שעושין מהם קמח, אלא שהנהיגו שלא לאכול איזה מינים".

עד מצינו באחרונים שהחזיקו שענין איסור קטניות בחג הפסח נידון כ"גדר" והדברים מבוארים בתשובת הגרי"י ענגיל המובאת בשו"ת מנחם משיב סימן ל"ג עמוד צ' וכה הם דבריו: "ענין התקנה והגזירה שגזרו ראשונים על מיני קטניות הרי גם לגאונים לא הי' כח לחדש גזירה אחר שנחתם התלמוד כמבואר ברא"ש שבת פ' במה מדליקין סי' ט"ו ועל כרחך גזירה אחר שנחתם התלמוד כמבואר ראו ופירסמו שראוי להנהיג בן וקיבולו הציבור דבריהם וקיבלו בן על עצמם והיו נדר, וזה מיושב הקוש' דאין יכול ריג ז"ל לגזור על נישואי ב' נשים שהותר בתורה בפירוש אך דבלא זה הא קשה דאין כח לגאונים לחדש גזירה אחרי שנחתם התלמוד ועל כרחך דכלל האיסור רק מפאת שקיבלו דבריו והיו ענין נדר, וא"כ בגדר הא רשאי אדם לאסור על עצמו או מה שהותר בתורה". לעומת כל חבל רבותינו האחרונים, שהחזיקו את הקטניות בפסח כמאכל האסור. מצאנו לדבריו של בן שועיב תלמיד הרשב"א בפרשת צו, שלדבריו מה שרבותינו הצרפתים היו נמנעים מאכילת קטניות בחג הפסח היה רק מצד מדת חסידות. [ואפשר שבתחילה היה בכך מדת חסידות ויבור אחד או שנים לאחר תקופת הרשב"א, שוב קבעום כחובה ועדיין צ"ב].

8. וראה גם במגרי משנה פ"ב מחמץ ומצה ה"כ: "אין לנו לגזור גזירות מדעתנו אחר רורות הגאונים". ובתשובת רב שר שלום גאון, בחמדה נגחה סי' ע"ז: "כל דבר שלא גזרו רבותינו אין אנו גוזרים אפילו דבר שיש לחוש לו יותר עכשיו".

9. אכן אפשר שמצינו סמך בדברי הגמרא לגזירת קטניות וכפי שהובאו הרבנים בפירוש ובביאור הגר"א שביאנו סמך למהג' ממ"ש בפסחים ר"פ מ' ע"ב "רב פפי שרי ליה לבוריקין (נחתומים) דבי ריש גלותא לממחה קדירה בתסיס. אמר רבא: איכא דשרי כי האי מילתא בדוכתא רשכיתי עבדי" (שמולולין בדבר איסור). הוסי' ד"ה רבא פירשו בשם הערוך. שחסיס היינו קמח ערשים, שאין דרכו לבא לידי חימוץ כל כך. הרי שאסר רבא קמח העשוי מערשים משום חשש אחלופי. וא"כ שוב היה רשות ביד הראשונים לגזור בדבר שיש לו סמך בתלמוד.

10. מדברי מהרי"ל אפשר שיש לדיק שהגזירה שזרו שלא להשתמש בקטניות הוא רק שלא לאכלם, אבל אין איסור גזירה שלא לאכלם חייך. ושוא מצד המנהג הוסיפו שאף אין לאכלם חייך.

גזירות, 'תקנות' ו'מנהגים' וההבדל שביניהם

הרמב"ם בפרק א' מהלכות ממרים הלכה ב' כאשר בא להגדיר את חלקי התורה שבעל פה הנובע מ'דברי סופרים' 'עמודי ההוראה שמהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל' שעליהם נצטיינו (דברים י"ז, י"א) "על פי התורה אשר יורוך" וגו', נותן לנו בזה שלש חלוקות: 'דברים שלמדו אותן מפי השמועה'; 'דברים שלמדו מפי דעתם באחת מהמדות שהתורה נדרשת בהן'; 'דברים שעשאום סייג לתורה ולפי מה שהשעה צריכה והן הגזירות והתקנות והמנהגות'.

שלש אלו שפרט הרמב"ם בחלוקה האחרונה: גזירות; תקנות; ומנהגים, חלוקים זה מזה. 'גזירות' היינו דברים שגזרו עליהם חכמים לעשות סייג לתורה על פי הציוי (ויקרא י"ח, ל') 'ושמרתם את משמרתך', ודרשו ז"ל במסכת יבמות דף כ"א ע"א, עשו משמרת למשמרת. 'תקנות' היינו מה שהתקינו חכמי הדור לעשות או שלא לעשות, כפי ראות עיניהם הצורך בהתקנה מחמת איזה סיבה שהיא. 'מנהגות' נקראים בדרך כלל אלו הדברים שלא נקבעו בדת ישראל על ידי חכמי הדורות בתורת תקנה, אלא שכך נוהגים למעשה.

חילוק זה בין 'תקנות' ל'מנהגות' מתפרש לנו מסוגיא אחת במסכת סוכה העוסקת באחד מהמנהגים הקדומים הקיימים בינינו, והוא מנהג 'חביטת הערבה' ביום הושענה רבה. דאמרינן במסכת סוכה דף מ"ד ע"א "אתמר ר' יוחנן ור' יהושע בן לוי, חד אמר ערבה יסוד נביאים וחד אמר ערבה מנהג נביאים". ופירש רש"י: "יסוד נביאים: תקנת נביאים אחרונים חגי זכריה ומלאכי שהיו ממתקני תקנות לישראל באנשי בנסת הגדולה. מנהג: הנהיגו את העם ולא תקנו להם, ונפקא מינא דלא בעי ברכה, דליכא למימר 'וציונו' דאפילו בכלל 'לא תסור' ליתא".

כעין סברת רש"י בהבדל שבין 'תקנות' ו'מנהגות' של נביאים מצאנו גם בתשובת הר"ן סימן מ"ח ההבדל שבין 'מנהגות' ו'תקנות' של חכמי הגאונים שלאחר חתימת התלמוד בענין חרם דרבינו גרשום שלא לישא ב' נשים, וכה הם דברי הר"ן "...ובאת לדון מכאן שאף ראובן זה כיון שדעתו להשתקע במקום שנוהגין היתר לישא שתי נשים, שיכול לישא אשה אחת כמנהג המקום שדר בו, אלו דברך. והם אצלי דברי תימה, דמתניתין דפרק מקנה שנהגו איהו ענין לנדון שלפניו כלל. הדתם מיירי במנהג שנהגו אנשי העיר מעצמן, ואותן המנהגים הן נקבעין על דרך זה, שאדם חשוב שבעיר מנהיג איסור בדבר אחד לעשות סייג לתורה, ובני עירו נשמעין אליו ונהגין איסור בדבר ובניהם אחריהם... ובכי האי גוונא ודאי מי שיצא משם ואין דעתו לחזור אין נותנים עליו חומרי אותו מקום שיצא משם, אבל בית דין הגדול שהחרים דבר אחד על כל אנשי גליליותיו... חרם זה אין המקום גורם אלא אקרקפתא דגברי רמי...".

הרי מדברי הר"ן דמאופני יצירתו של מנהג, הוא שהאדם חשוב שבעיר 'מנהיג' את האיסור, ובני העיר נשמעין אליו' לנהוג האיסור הזה, והדברים מתאימן עם משמעות לשון רש"י שהנהיגו את העם?⁷

איסור קטניות "גזירה", "תקנה", "מנהג", "נדר" או מדת חסידות

מתוך לשונם של כמה מרבנותינו, נראה לדייק שאיסור קטניות בפסח הוא בבחינת "גזירת חכמים אחרונים" וכך הוא לשונו של הגאון מהר"ץ חיות במנחת קנאות בהערה אחרונה: "אבל עתה אשר נודע לנו מן הסמ"ג ומהרי"ל שנתאספו רבני אשכנז בזמן הקודם ואסרו הקטניות ונתפשטה הגזירה בכל ישראל בני אשכנז ככה"ג אפילו ביד גדול מהגזורים אין יכולים בטל דבריהם". אמנם החתם סופר בשו"ת ח"א"ח סימן קכ"ב מגדיר את גזירת קטניות כ"תקנת רבינו הצרפתים", ואמנם נראה שהוא בגדר תקנה, ואנו מוכרחים לומר כן למש"כ רבינו הרא"ש בפסקיו במסכת שבת פרק ד' סימן ט"ו כי כל דבר שהוא

7. למרות שיש גדר של 'מנהג' הוא מה שלא נקבע ונתקן בתורה תקנה, הרי מצינו לפעמים מנהגים שקיבלו את התוקף של 'תקנה', והיו באופן שאחרי שנהגו כן מתחילה בתורה מנהג גרידא, נקבע הרב ע"י חכמי הדור לנהוג כן, אז עשה מהמנהג תקנה גמורה.

רוגמא טובה לכך יכול לשמש ענין יום טוב שני של גלויות, דאמרינן במסכת ביצה דף ד' ע"ב: "שלחו מתם הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם", וכמו שדקדק הרמב"ם בלשונו בהלכות קידוש החדש פ"ה הל' ה' וכתב: "תקנת חכמים הוא שיהוה במנהג אבותיהם שבידיהם". וכעין זה היה גם לשון הריטב"א בזה במסכת סוכה דף מ"ד ע"ב: "...אבל מנהג מצות רוכבן מכרכים עליהם כמו שאנו מכרכים ומקדשים ביום טוב ב' בזמן הזה, שחייבונו חכמים לנהוג בו מנהג אבותינו. והיינו שמקדשם היו נוהגים כן בתורת מנהג גרידא בלי תקנה, וכשיצאה ההוראה 'יהוהו במנהג אבותיכם' קיבל המנהג תוקף של תקנה.

מועדים לשמחה - המשך

והאחרונים מדויק שגזירת קטניות אינה גזירה אלא מנהג בעלמא, והדרה קושיא לרובתין מפני מה ראו חכמי הדורות להחמיר במנהג קטניות ולחדש בזה תילי תילים של הלכות יותר מבשאר כל המנהגים. והן אמנם שגם בכל המנהגים חובתנו להזהר ולדקק וכפי ששינונו בפסחים דף ע"ב: "בני ביישן נהוג דלא הוה אולין מצור לצידון במעלי שבתא, אתו בנייהו לרבי יוחנן אמרו ליה: אבהתין אפשר להו אנן לא אפשר לן, אמר להו: כבר קבלו אבותיכם עליהם שנאמר שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמן". כעין זה איתא בחולין דף צ"ג ע"ב: "הני ביעי חשילתא שריין, ואת לא תיכול משום ואל תטוש תורת אמן", ופירש רש"י שם: "מנהג מקומך, שאתה מבבל ושם נוהגין בו איסורא". מ"מ ראה ראינו שאיסור קטניות בפסח חמור ונורא הוא ביתר שאת יותר ותוקף יותר משאר המנהגים.

ונתבוננתי שענין זה של איסור אכילת קטניות נידון כ"קבלת הרבים" שהכריע בו בשו"ע יו"ד סימן רי"ד סעיף ב' בזה הלשון: "קבלת הרבים חלו עליהם ועל זרעם ואפילו בדברים שלא קיבלו עליהם... בהסכמה אלא שנוהגין כן מעצמם לעשות גדר וסייג". הנה כי כן איסור אכילת קטניות בפסח אפילו אם תמצי לומר שאבותינו נהגו כן מעצמם ולא היה שום חכם שעמד וגזר או תיקן איסור קטניות בפסח, כיון שאבותינו נהגו כן מעצמם ומשום גדר וסייג היו כ"קבלת הרבים" שגדרה בחובה גמורה ואין לנו שום רשות לבטלה.

והנה גדר "רבים" לענין "קבלת הרבים" לא נתבאר לנו לע"ע. אכן נראה הדברים שאיסור קטניות בפסח שקיבלום כל בני אשכנז נידון כ"קבלת הרבים" ואילו שאר המנהגות שקיבלום משפחות ידועות או אנשים ידועים או אפילו קהילות ידועות שמה אין תוקפם כגדר "קבלת הרבים", ועדיין צ"ב.

ומצאנו לאחד מרבותינו האחרונים והוא בשו"ת מהר"ש ענגיל ח"ד סימן כ"ו שהעלה שכל ספק באיסור קטניות לפסח יש להחמיר בו כמו "ספקא דאורייתא" דאזלינן לחומרא. ואפילו ב"ספק ספקא" נמי אזלינן לחומרא כיון שאיסור קטניות הוא גזירה משום חמץ בפסח, הרי שאף איסור קטניות נידון כאיסור שיש בו כרת שאף בספק ספקא אזלינן לחומרא.

יצוין כי דברי המהר"ש ענגיל אינם מוסכמים ובחיי אדם כלל קצ"ו סק"א מבואר דאע"פ דבאיסור קטניות בפסח איכא איסור לא תסור מ"מ בכל ספק דינו כספק דרבנן דאזלינן לקולא.

והנה ראה ראינו שענין הקטניות בחג הפסח, רבות הארכו בו רבותינו האחרונים בעשרות פרטי הלכה, הן בהגדרת מיני הקטניות האסורים בפסח, הן בשמן קטניות למאכל ולמאור, הן ביי"ש העשוי מקטניות וכן בדיון אפיקת מצות מקטניות, וקטניות קלים באש, או קטניות שנחלטו ברותחין ואכילת קטניות חיים, או בענין קטניות בשנות בצורת ולעניים מחוסרי כל ל"ע, וקטניות לחלים או לקטנים ותערובת קטניות ועוד פרטי הלכה רבים ונוספים בענין איסור הקטניות בחג הפסח. וכאן הובן שואל מה נשתנה איסור קטניות בפסח מכל אותם שאר החומרות והמנהגים הטובים שנהגו כל קהילה וקהילה לאיסור איסור שלא לאכלם בחג הפסח משום גדר ומשום סייג שלא החזיקו בהם באיסור חמור כמו בקטניות.

ומתחילה הייתי סבור לומר דאפשר שאיסור קטניות הוא בכלל "גזירה" שעמדו רבותינו בסוף תקופת הראשונים וגזרו עליהם ועל זרעם שלא לאכול קטניות בחג הפסח לעומת שאר החומרות והמנהגים הטובים שאינם אלא בגדר מנהג ולא בגדר "גזירה", אכן כמובא לעיל מדברי כמה מרבותינו הראשונים

לציון

חלק ג - פרק ח - דיני תערובת חמץ

אור

וכן אף למנהג בני ספרד האוכלים קטניות בפסח, יש להזהר בקטניות הבאים בקופסאות שימורים, שאף אם יש להם הכשר לכל השנה, צריך שיהיה להם הכשר טוב גם לפסח, מחשש תוספת חומרים שיש בהם חשש חמץ. וכן קפה אין לקחת ללא הכשר, מחשש שטותנים כמטתנה גם דברי חמץ. וראה גם בשערי תשובה שם ס"ק א'. (ויש לדעת כי יש תחליפי קפה שהם חמץ גמור, ויש להזהר אף להשהותם, וצריכים ביעור). וכן אין לקחת תה ללא הכשר מיוחד לפסח, שכן יש חשש שכתהליך הייבוש מערכים בו אלכוהול העשוי מדגנים. וכן יש חשש במקום האריזה, וכמו שנתבאר לעיל. (גם יש מדינות שמערכין שם אלכוהול העשוי מיין, ויש חשש יין נסך). וכן שוקולד למריחה הוא בחשש חמץ גמור, ואין להשהותו בפסח.

ולענין תבלינים הכל לפי המנהג, שיש נמנעים מתבלינים מסויימים, וכמובאר בדברי הרמ"א בסימן תס"ז סעיף ח' ובאחרונים שם, ויש חסידים שנמנעים לגמרי מתבלינים. והמנהג שלא להשתמש בכרכום לפסח, וכמ"ש הרמ"א שם. וראה גם במחבר"ש שם אות ז'.

גם יש לדעת, כי יש מידת חסידות להזהר שלא לאכול בפסח שום מצרכי מזון הנעשים מחוץ לבית, ואף המיצרים במפעל שיש בו הכשר מעולה. וכל שכן שראוי להמנע מלאכול במסעדות וכדו'. והיו חסידים ואנשי מעשה שאפילו מלח היו נוהרים להכין בעצמם מים המלח. ופעמים שאין הדבר כרוך בטריחה מרובה, כגון בהכנת ריבה מתות שדה וכדו'. ואף בשאר ימות השנה היה טוב להזהר שלא לאכול אלא ממאכלים הנעשים בבית, ולפחות יזהר שבוטע אחד בשנה שבו צריך הזירות יתירה. ויועיים דברי הארז"ל (פרע"ח שער תג המצות פ"א) שפסח רומז לפה סת, דהיינו שהפה יהיה סת ומספר ביציאת מצרים שיש בו ענין גדול, ולא יפתח אותו לדברים אחרים, שיש למעט באכילה מדברים לא הכרחיים. וכן טוב למעט ביציאה למקומות אחרים מסיבה זו. ויש להליץ בזה מה שאמרו בסוכה דף כ"ז ע"ב, משבח אני את העצלנים שאין יוצאין מבתיהן כרגל, שהרי לא בכל מקום אפשר והגון לאכול. (וראה עוד להלן בפרק י"א בכאורים לתשובה ז').

טו. שאלה. בן ספרד שנהג להחמיר שלא לאכול קטניות בפסח, האם יכול לעשות התרת נדרים כדי להפסיק מנהג זה.

תשובה. אף שכן אשכנז אין לו לעשות התרת נדרים ולהקל כמנהג זה, בן ספרד, אף שנהגו הוא ואבותיו להחמיר באכילת אורז או שאר קטניות רשאי להפסיק מנהג זה על ידי התרת נדרים.

קודם הפסח חוזר וניעור בפסח, (וראה לעיל בכאורים לתשובה י"א מה שנתבאר בעיקר דין חוזר וניעור), ולכן נמנעו לכתחילה משמן זה והשתמשו בשמן זית, אבל לא נהגו להמנע מאכילת קטניות בפסח.

ואולם בן ספרד, אף אם הוא ואבותיו נהגו להחמיר באכילת אורז או ככל הקטניות, יכול הוא לעשות התרה ולהקל בזה. ולא דמי לבני אשכנז שהוא מנהג כל בני אשכנז והרמ"א הביאו, אלא הוא כקבלת היחיד שמועילה התרה לדעת מרן כמבואר בשו"ע יו"ד סימן רי"ד סעיף א'. וכן פסק הרמ"א שם כסברא ראשונה. וכן כתבו הפר"ח בסימן תצ"ו דין א' ובשורת רב פעלים ח"ג סימן ל'. (וראה בשו"ת לב חיים ח"ב סימן צ"ד. וראה עוד במחבר"ש סימן תס"ז בק"א שם אות א' ובכרכ"ש בסימן תנ"ג אות ט').

ואף בן ספרד שבא ממקום שלא אכלו אורז, רשאי כאן להתיר מנהגו. (וראה בספר אור לציון תשובות ח"ב בפרק ה' בכאורים לתשובה י"א ולעיל בפרק ג' בכאורים לתשובה א' שכל מנהג בני ספרד בא"י אחד, ע"ש).

ובן ספרד הנוהג היתר בדבר, המארח בכיתו בפסח בן אשכנז, יזהר שלא להאכיל אותו אורז ושאר קטניות. והוא הדין לשאר ענינים שכן ספרד לא יאכיל לבן אשכנז דברים האסורים לו. וכן להיפך. וגם אסור למורה הוראה בן ספרד להורות לבן אשכנז שלא כמנהגם, וכן להיפך.

ועל כל פנים האוכל אורז בפסח, יש לו להזהר לכרוך אותו היטב שלא תמצא בו חיטה. וכן יש להזהר מאורז שנארוז בבית אריזה שאורזים שם גם קמת. (וראה לעיל בכאורים לתשובה י"א מה שנתבאר לענין סוכר הנארוז בבית אריזה שאורזים בו קמת).

טו. בשו"ע בסימן תנ"ג סעיף א' מבואר, שמתור לעשות תכשיל מאורז ושאר מיני קטניות, והרמ"א שם כתב, ויש אוסרין, והמנהג באשכנז להחמיר ואין לשנות. ומנהג בני אשכנז בזה אינו מדינא, שהרי מבואר בגמ' פסחים דף ק"ד ע"ב שהיו לוקחים אורז לשני תבשילין, אלא מנהג הוא שנהגו להחמיר. וראה בט"ז שם ס"ק א' בטעם הדבר. ואע"פ"כ אסור להם להקל בזה, כיון שנהגו להחמיר. ואף אין להם להקל על ידי התרה, וכמ"ש בחיי אדם סימן קצ"ו סעיף א'. וראה גם בשערי תשובה כאן ס"ק א'. וכן עיקר שקבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם. וראה גם בפר"ח בסימן תצ"ו דין ז'. (וראה גם בשו"ע יו"ד סימן רי"ד סעיף ב' ובסימן רכ"ח סעיף כ"ח).

ועל כל פנים, מנהג בני ספרד להקל בזה, וכמ"ש בכ"י שם דלית דחש לדברים אלו וזולת האשכנזים. וכ"כ הפר"ח שם. וכן המנהג פשוט, אלא שהיו יחידים שהחמירו לעצמם חומרות פרטיות, יש שנהגו להמנע מאכילת אורז, וכמ"ש בפר"ח שם, וראה גם בכרכ"י שם אות א' ובשו"ת שם אות ג' ובשורת רב חיים ח"ב סימן ל'. (וראה גם ברכ"א פסחים דף ל"ה ע"א). ויש שנמנעו משאר מינים. (וראה בכ"ח שם אות י'). ומי שנהג משיך במנהגו.

ואמנם המנהג כירושלים היה שרכים מהספרדים היו משתמשים בפסח בשמן זית בלבד, אולם לא היה זה מטעם שנמנעו מאכילת קטניות בפסח ולא השתמשו בשמן הבא מקטניות אלא בשמן זית, שכן רוב ככל בני ספרד לא נהגו להחמיר בקטניות, אלא יחידים בלבד. אלא שבאותו זמן לא היה מצוי אלא או שמן זית או שמן שומשמן (שמן סירג), ובשמן שומשמן היה אז חשש לתערובת חיטים, וכמובא כבר בכרכ"י בסימן תמ"ז אות י"ד. ולכן רבים חששו לכתחילה לסכרת המחמירים שדבר שנתבל בששים

וכתב הש"ך יו"ד (סימן ריד סק"ח), דלדינא נקמינן כדעת הרא"ש וסיעתו שההולך במקום למקום, נוהג כמנהג המקום שהלך לשם בין להקל בין להחמיר, ומכל מקום אפילו להרמב"ם רסבירא ליה שגם באין דעתו לחזור נוהגים עליו חומרי מקום שיצא משם, וכמוהו כתב מרן בשלחן ערוך (אורח חיים סימן תסח), ו"ל שוהו באופן שאין דעתו להשתקע במקום שהלך לשם, אלא ללכת למקום אחר, ובוה מיירי באו"ח (סימן תסח), אבל כשדעתו להשתקע במקום שהלך לשם, נוהג כמקום שהוא בין להקל ובין להחמיר. ע"ש. וכאן הרי רעת האשה להנשא ולחיות באופן קבוע עם בעלה. הילכך נוהגת כמוהו גם להקל. והגאון רבי משה פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (חאו"ח סימן קנח) ד"ה ויש, הוסיף, שאף להרמב"ם שכתב, שנותנים עליו חומרי מקום שהלך משם, גם באין דעתו לחזור, והו דוקא במחשבה בעלמא, שאין דעתו לחזור, שאפשר שיהיה נמלך ממחשבתו, ויחזור למקום שיצא משם, אבל באשה שעושה מעשה של הנישואין על דעת שלא לחזור לבית אביה, מודה הרמב"ם שאף לקולא נוהגת כמנהג בעלה. ע"ש. וכן

ב. אורו וכל מיני קטניות, ובכלל זה אפונים (חימוץ), מותרים בפסח, ובלבד שיזחרו לברר את האורו היטב לבל יהיו בו חטים או שעורים וכיו"ב ממיני דגן¹. ולכן נוהגים לברוק את האורו בתשומת לב רבה ובכבוד ראש, שלש פעמים, ובשעה שאין ילדים קטנים בקרבכם (כנ"ל בסעיף א). ואחינו האשכנזים נוהגים איסור בפסח באורז וקטניות², ואף הנוהגים איסור באורז ובקטניות בפסח, מותר להשהותם בבית, ואפילו נתלחלו במים, ואין צורך למוכרם לגוי לפני הפסח³. ואשכנזי שנתארח בבית ספרדי בחג הפסח, מותר לו לאכול תבשיל שנתבשל בכלים של בעל הבית. אף על פי שבעל הבית נוהג היתר באורז וקטניות, ונתבשלו בכלים ההם⁴.

ג. אשה אשכנזיה הנשואה לבעל ספרדי, והיא עדיין נוהגת איסור באורז וקטניות, כמנהגה בבית אביה, אף על פי כן מותר לה לבשל לבעלה ביום טוב אורז או מיני קטניות⁵. [והוא הדין לכל מי שנוהג איסור באורז, שרשאי הוא לבשל אורז ביום טוב לצורך אחרים הנוהגים בו היתר. או לבשל האורז ביו"ט לצורך השבת, כשחל יום שביעי של פסח בערב שבת].

ואם ברצונה לבטל מנהג הוריה, ולנהוג משעת נישואיה כמנהג בעלה, על צד היותר טוב, נכון שתעשה התרה כדי שתוכל לאכול בבית בעלה אורז וקטניות כמנהג הספרדים⁶. והוא הדין לכל יתר מנהגי החומרות שיש לאשכנזים ובפרט בעיני הפסח, שרשאית האשה שהיא מכני אשכנזי שנישאת לבעל ספרדי, לנהוג כמנהג הספרדים, לאחר שתעשה התרה על מנהגי הקורמים.

ואשה ספרדייה שהיתה נוהגת היתר בבית הוריה, ונישאת לאשכנזי, אף על פי שבבית בעלה אין ראוי שתבשל אורז וקטניות בפסח לעצמה, מכל מקום כשהולכת לבית אביה מותר לה לאכול עמהם, שמכיון שארץ ישראל אתריה דמרו, לא אמרינן שקבלה עליה מנהג ארצות אשכנז לגמרי.

ד. גר צדק שנתגייר בארץ ישראל, עליו להתנהג כהוראות מרן השלחן ערוך בין להקל בין להחמיר. ואפילו אם היו אבותיו ממדינות אשכנז, ואפילו אם היה אביו יהודי מארצות אשכנז, ואמו נכריה, כיון שאין לו כל יחס לאביו, ולכן הוצרך להתגייר, עליו לנהוג כמנהג המקום שנתגייר, וכרעת המרא דאתרא, הוא מרן שקיבלנו הוראותיו. (וכן עליו להתפלל בנוסח התפלה של הספרדים ועדות המזרח, שהוא הנוסח המדויק עפ"י קבלת האר"י זצ"ל. וכמו שנחבאר בשו"ת יביע אומר חלק ו סימן י). ואין הברבל בזה בין גר לגיורת⁷.

מא), ובשו"ת חזון עובדיה ח"א (סימן מג עמ' חשפב). ובספר מאור ישראל (בצהו ד. ד"ה אושפויניה). ואבמ"ל.

י) שהואיל ונישאת לבעל שנוהג היתר כדבר, הרי היא כרן ההולך במקום שאין עושין למקום שעושין, ואין דעתו לחזור, שרשאי לעשות. וכמו שכתב מרן השלחן ערוך ביו"ד (סוף סימן רד). וכן דעת כל הפוסקים ראשונים ואחרונים. וכמו שכתב המנחת יעקב (בלל עח סימן ז). ע"ש. ואין להלק דשאני הכא שיש באותה עיר אשכנזים הנוהגים להחמיר, שמכל מקום כיון שנישאת היא נגדרת אחר בעלה, נקבה חסובה גבר, שאם לא כן במל שלום בית. וכדאמרינן לא ישנה אדם מפני המחלוקת. ומכל שכן שכאן בארץ ישראל עיקר התושבים מקדם

ח) בשו"ת זרע אמת חלק ג (חאו"ח סימן מח) כתב, שמכיון שאין זה אלא מנהג בעלמא משום זהירות יתרה, לא עדיף מתרומת הו"ל שכמלה ברוב, משום דקליש איסורה, וכל שכן מנהג קטניות בפסח שאין לאסור כשנתבטל ברוב, וא"כ כל שכן שאין לאסור הכלים אחר מעת לעת. וגדולה מזו נראה שמוותר לאשכנזי לאכול בבית ספרדי בפסח, ואין צורך לשאול אם בישלו באותו יום קטניות באותה קדרה, וכמו שכתב כיוצא בזה הפרי חדש (סימן תצו סכ"ד) וכו'. ע"ש. ועיין עוד בחקת הפסח (סימן תנג) שאפילו הכלי בן יומו התבשיל מותר לנהוג איסור בקטניות. ע"ש. ועיין בשו"ת מלאכת שלמה קמחי (חאו"ח סימן ה). ודו"ק. וע"ע בשו"ת יחזה דעת חלק ה (סימן לב).

היו ספרדים, ומן הדין גם האשכנזים היו יכולים לנהוג כדברי מרן מרא דאתרו, בין להקל בין להחמיר. וכמבואר בשו"ת אבקת רוכל (סימן ריב): "שעיר שבאו לדור בתוכה ספרדים ואשכנזים, והספרדים היו מרוכים על האשכנזים, והיה על האשכנזים לנהוג כמנהג הספרדים בין להקל בין להחמיר, וכן עשו, תגם שאח"כ באו עוד אשכנזים אחרים ונתרבו האשכנזים על הספרדים, צריכים האשכנזים לנהוג כמנהג הספרדים אפילו להקל. לפי שהראשונים במלו לגבי הדין, והו"ל כאילו כולם ספרדים, והבאים אח"כ במלים לגביהו. ואם באו להחמיר על עצמם אינם רשאים מפני המחלוקת".

ט) כן דעת מרן החיד"א במחזיק ברכה (סימן תסו סק"ו), וכדברי מהר"י אישקאפה שהתיר בזה, ולא כהנבס"ת הגדולה שמחמיר בזה. ע"ש. וכ"כ מהר"י נג"א בספר תגי יהודה (דף לח ע"א), שכן עיקר. וכן העלה מהר"י מייב בערך השלחן (סימן תנג סק"ד) ושכן נ"ל ברור. ע"ש. וכ"כ מהר"ח מודעי בשו"ת חיים לעולם (חאו"ח סימן ז). ע"ש. ובתשובה הבאתי מה שכתב הגאון רבי יוסף חיים בשו"ת רב פעלים חלק ג (סימן ל) להחמיר בזה. והעלתי שהעיקר כדברי האחרונים הנ"ל. וכן פסק הגאון מהר"ש קלוזנר בשו"ת האלף לך שלמה (חאו"ח סימן שמג). ועיין עוד מה שכתבתי בזה בספר הליכות עולם חלק א (פרשת צו ע"ד הרה"מ"ח אות

שו"ת שרגא המאיר חלק ב (סימן לה) שמחמיר בזה ביותר, שהאשה התנהגה כמנהגי בעלה רק לחומרא ולא לקולא, שעולה עמו ואינה יורדת עמו גם ברוחניות. ע"ש. ואילו ראה דברי כל הפוסקים הנ"ל לא היה מחמיר כל כך. והעיקר כמו שכתבנו. ועיין לעיל (הערה ו). ועיין עוד כמה שכתבנו בזה בשו"ת יביע אומר חלק ה (חאו"ח סימן לו). ושם (כמפתחות הספר), כתבנו כדן אשה ספרדייה שהיתה נוהגת היתר באורז וקטניות וכיו"ב, בבית הוריה, ונישאת לאשכנזי, אע"פ שבבית בעלה האשכנזי אין ראוי לה לבשל אפילו לעצמה אורז וקטניות, מכל מקום כשהולכת לבקר בבית הוריה מותר לה לאכול עמהם, שמכיון שארץ ישראל הוא אתריה דמרו, לא אמרינן שעל ידי נישואיה קבלה עליה כל מנהגי אשכנז לגמרי. ומכל שכן שאינה רשאית להקל לאכול מבשר "בשר" שאינו נקי מסרכות הריאה, כמנהג קצת מבני אשכנז, אלא צריכה לאכול אך ורק בשר חלק (גלאט) כדעת מרן הבית יוסף. וכיוצא בזה. ואבמ"ל.

יא) שו"ת יחזה דעת חלק ה (סימן לג). והטעם משום דק"ל גר שנתגייר בקטן שגולד רמי (יבמות מח: וסנהדרין עא:), והואיל וכל תושבי ארץ ישראל וסביבותיה קבלו עליהם הוראות מרן, שהוא המרא דאתרא, בין להקל בין להחמיר, כמבואר בכל האחרונים, על פיו יצאו ועל פיו יבאו, הגר שנתגייר בארץ ישראל, עליו לנהוג בכל הליכותיו כדעת מרן השלחן ערוך.

בענין איסור קטניות בפסח

ולכאורה נראה דבאמת אין בזה גזירה ותקנה אלא מנהג בלבד שנהגו המון העם, וכך משמע במרדכי פסחים סי' תקפ"ח (אף שלשונות מנהג וגזירה משמשים בערכוביא בכל דבריו עי"ש) וכ"ה בחיי אדם כלל קכ"ז ס"א, אך מדברי החת"ס בשו"ת או"ח סי' קכ"ב משמע דנקט דהוי גזירה ותקנה עי"ש שכתב דאף התרת נדרים לא מהני לבטל תקנה שגזרו מחמת סיג, עי"ש, ולכאורה נראה דאין כונתו דהוי ממש גזירה אלא דחמור כגזירה לענין שאין לו התרה כיון דהוי מנהג משום סיג, ודו"ק.

והנהגה בתרומת הדשן סי' קי"ג משמע דאין איסור בקטניות אלא כשבאו במים דגורו אטו ה' מיני דגן שאינם אסורים אלא כשבאו במים ויש חשש שנתחמצו, וכך משמע מדברי הריטב"א שם, ואף מן האחרונים יש שהקילו בקטניות שלא באו במים, שלא יהא הטפל חמור מן העיקר דכיון שאין כאן אלא גזירה משום דגן אין איסור אלא אם באו במים, עיין בזה בשו"ת מהרש"ם ח"א סימן קפ"ג, וכ"ה בשו"ע הרב שם סעיף ה' ובחיי אדם סי' קכ"ז ס"א, וכ"כ במרחשת סימן ג'.

אך מדברי הרמ"א משמע קצת שאיסור זה נהגה בכל הקטניות ואף שלא באו במים וכ"כ בשו"ת מאמר מרדכי סימן ל"ב, ובאבני נזר סימן שע"ג וסי' תקל"ג, וע"ע בשדי חמד מערכת חמץ ומצה סי' ר' א' - ב'. ועיין באור זרוע הלכות פסח סי' רנ"ו שהביא פירוש הר"ש מפלייזא ליוצר אלקי הרוחות וכתב שם דהמנהג שלא לאכול קטניות אלא א"כ נתבשלו במים רותחים", הרי לן כיסוד דברי התה"ד, ועוד כתב שם דאף שלדעתו מנהג טעות הוא מ"מ אין להתיר בפני האוסרים ואפילו בצנעה טוב להמנע ולאסור".

והנהגה יש מן האחרונים אף מגדולי אשכנז שנטו להקל באיסור זה, עיין במור וקציעה שם שכתב שאביו החכם צבי הצטער מאד על איסור זה ואמר דאחי לידי קולא ועי"ג נגרם מכשול דחשש חמץ להמון העם והמו"ק כתב דאשרי מי שימנה לבטל מנהג זה. וגם בשו"ת חת"ס שם שרמו לזה דבמקומות מסויימים היה חומרא דאחי לידי קולא באפיית המצות שלא כראוי ובחשש חימוץ ובכה"ג עדיף להקל באיסור קטניות עי"ש.

אך כל גדולי אשכנז מן הראשונים ועד אחרונים האחרונים נקטו דיש להחמיר

כבוד הרה"ג המופלג....

נעימות בימינו נצח. ניסן תשס"ג

בדבר איש אחד בקהילתו שזה מקרוב חזר בתשובה וקיבל על עצמו עול מלכות שמים, אך זולל באיסור קטניות בפסח בטענה שלא קיבל ע"ע מנהג זה. ומע"כ ביקש לבאר לו יסוד מנהג זה טעמו וחומר, פרטיו ודקדוקיו.

והנהגה בשו"ת דברי מלכיאל ח"ד סימן כ"ב מצינו נוסח שטר מכירת חמץ וביאור נרחב בפרטי ודקדוקי המכירה ושם כתב ראיתי שכתב דמוכרים את הקטניות עם החמץ וכ"כ בשו"ת מילי דאבות ח"ה סימן י"ז, ולכאורה זה תימה, דהלא אין כאן חמץ ולמה ימכרו, ולפי הטעם רחישנין שמא נתערב חטה וכדו' אפשר להבין דמשום חשש זה נהגו גם למכור את הקטניות שמא נתחמצו גרגירי הדגן שבקטניות, וכ"כ הדברי מלכיאל בביאור סק"ה אך באמת מנהג זה תמוה ומחודש לפי כל הטעמים.

ובאמת נראה פשוט דלא נחלקו הראשונים אלא בטעם מנהג זה בשרשו ולמה נהגו איסור בקטניות, אבל באמת נוהגין איסור בקטניות אף כשאין כאן חשש חמץ כלל, והלא בקל אפשר לברור ולנפות גרגירי דגן מן הקטניות, אלא שמנהג אבותינו בידינו וקהלות אשכנז קיבלו על עצמם חומרא זו, ומש"כ פשוט דלפי שני הטעמים אפשר דצריך ששים כדין הכללי של כל מאכ"א דמין כשאינו מינו בששים ומאידך אפשר דלא בעינן ששים כיון שאין כאן איסור בעצם אלא מנהג בעלמא כמסקנת החק יעקב והמשנ"ב, ולא נהגו למכור קטניות וכדברי התרה"ד והרמ"א המפרשים דמותר להשהות קטניות בפסח וז"פ.

ובכ"ז איסור זה יש לעיין אם הוי מנהג או גזירה, דהלא לא מצינו בזה איסור במקורות חז"ל וברור דרק בזמן הראשונים התחילו לנהוג איסור בקטניות בארצות אשכנז וכמו שכתב החיי אדם בכלל קכ"ז דכמה מאות שנים לפנינו נהגו באיסור זה, ורחוק א"כ לומר דהוי גזירה דלא מצינו גזירות ותקנות שנגזרו לאחר חתימת התלמוד, וכבר עמדו ע"ז הפרי חדש והגר"א שם, והגר"א כתב סמך למנהג זה מדברי הגמרא בפסחים מ' ע"ב עי"ש אך אף לדבריו לא מצינו בזה תקנה וגזירה בדברי התלמוד. (ועיין רא"ש שכתב פ"ב סי' כ' דאין בכחנו לגזור גזירות לאחר חתימת התלמוד, וכבר כתב הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשנה דאין כח ביד ב"ד לאחר חתימת התלמוד לגזור אלא למקומו ושעתו עי"ש, והמגיד משנה בפ"ה מחמץ ומצה ה"ב כתב דאין לנו לגזור גזירות לאחר "דורות הגאונים").

כתב הרמ"א בסימן תנ"ג ס"א "ויש אוסרים והמנהג באשכנז להחמיר ואין לשנות מיהו פשוט דאין אוסרים בדיעבד אם נפלו תוך התבשיל וכן מותר להדליק בשמנים הנעשים מהם ואינם אוסרים אם נפלו לתוך התבשיל וכן מותר להשהות מיני קטניות בבית". והנה מבואר בדברי הרמ"א דאף לבני אשכנז הנהגים חומרא בקטניות, חלוקים קטניות מחמץ בשלש הלכות, א' דאין אוסרים את התבשיל, ב' מותר להנות מהם ולא כחמץ דאסור בהנאה, ג' מותר להשהותן ולא כחמץ דעובר בכל יראה, וז"פ.

ובבהגר"א שם וכן במשנ"ב שם סק"ו כתב דיש בזה שני טעמים לאסור, א' דלפעמים מעורבים גרעיני דגן בקטניות ויש חשש חימוץ, ב' כיון שטוחנים ואופים מיני קטניות ומבשלים אותם כמו שעושים במיני דגן אתי לאחלופי בחמשת מיני דגן, עי"ש.

ויש לכאורה כמה נפ"מ בהלכה בין טעמים אלה, דהנהגה במה שכתב הרמ"א דאם נפלו לתוך התבשיל אין התבשיל נאסר, נחלקו בכונתו, י"א דאין בזה היתר אלא ע"י ביטול בששים וכן משמע מדברי התרומת הדשן שם דכתב "אם נמצא גרגיר של מיני קטניות בקדירה... לא מחמירין כלל לאסור... דגזירה דאיסור משהו ליתא אלא בתבואה", אך דעת החק יעקב בסק"ו דכל שהקטניות הם מיעוט ולא רוב אינם אוסרים את התבשיל וכן מבואר בשו"ע הרב שם סעיף ד' וכ"כ המשנה ברורה בסק"ט ש' שהעתיק את דברי החק יעקב עי"ש.

ולכאורה הדברים תלויים בשני הרכיבים הנ"ל דאם חיישינן לחמץ שנתערב בקטניות לא מסתבר להקל בפחות מששים דנותן טעם, אבל אם הוי גזירה בעלמא ואין כאן שום חשש חמץ קל להבין שלא גזרו גזירה זו אלא על קטניות בעין ולא בתערובת מיעוט, וז"פ, אך באמת חזינן דלאו הא בהא תליא שהרי התה"ד מחמיר דצריך ששים אף שבדבריו לא מצינו אלא שאסרו קטניות שמא יבואו להחליפן בדגנים וע"כ דאין חומרא זו תלוי בשני הטעמים הנ"ל.

קובץ דרכי הוראה - המשך

קטניות ותבלינים אלה לטעמא עבדי, האם מותר להם להשתמש במאכלים אלה לפסח, ומעדות אשכנז הם.

והוריתי להקל בזה בשעת הדחק, דאף ובתרומת הדשן סי' קי"ג מבוואר דלא גזרו איסור משהו בקטניות ולהדיא מבוואר מדבריו דמ"מ בעינן בהם ביטול בס' ולשיטתו איסור בני"ד רחבלין לטעמא עבדי ולא בטלי בס', מ"מ מפשטות לשון הרמ"א בס' תנ"ג משמע דאם נפלו לתבשיל אינם אוסרים בכל ענין דאם צריך ס' הר"ל לפרש דבר זה ולא לסתום, וכ"כ להדיא החק יעקב שם סק"ו והשו"ע והמשנ"ב שם בס"ק ט' העתיק דברי החק יעקב ונקט כותיה להלכה כמבוואר לעיל, ועוד דכמה ספיקות מצינו בדברי הפוסקים בהגדרת מיני הקטניות ורוב תבליני הקטניות אינם אלא ספק קטניות, וכיון דמדובר באיסור מדרבנן דקליש טובא דמפשטות הפוסקים הוי מנהג בלבד, ועכ"פ נאסר לאחר חתימת התלמוד אין להחמיר בזה יותר מדאי, וכבר כתב באגרות משה אר"ח ח"ג סימן ס"ד דאין להחמיר בספק קטניות, יש להקל בזה ובפרט בשעת הדחק גדול.

שנוכה לאכול מן הזבחים ומן הפסחים ביקרא דאורייתא אשר ויים

אמנם יש לדחות דכיון דגזרו אטו דגן דינס כדגן ממש ומהי"ת להקל בהן טפי.

ושם באות ב' כתב לחדש דכיון דכל איסור קטניות אין בו תקנה וגזירה אלא מנהג בלבד, דינו כנדר ובנדר אמרו שהנודר מן הדבר אינו אסור ביוצא ממנו (נדרים נ"ג ע"א), וא"כ אין לאסור שמנים שנעשו מן הקטניות, ומה דמבוואר בתרה"ד וברמ"א דמותר להדליק שמן קטניות ומשמע דבאכילה אף השמנים אסורים, אין זה אלא כשיש בקטניות חשש תערובת דגנים ויש בהם חשש חמץ ממש משא"כ בקטניות שנבררו יפה ואין בהם חשש חימוץ, ועי"ש שהאריך מאוד בסוגיא זו.

וזה חידוש גדול ודוחק גדול להעמיסו בלשונות התה"ד והרמ"א, ועצם הסברא אין בו הכרח כלל, דכבר נתבאר לעיל ד"א דאיסור קטניות הוי כגזירה ולא מנהג בלבד, ואף אם יהיבנא דהוי מנהג בלבד אפשר דמעיקרא כך נהגו וקיבלו עליהם לנהוג איסור אף בשמנים והרי זה כנודר מן הרבר ומן היוצא ממנו דודאי אסור, ודו"ק בכ"ז.

נשא"לתי במי שבישל מאכלי החג כולם ואורחים היו מצויים בביתו, ושוב שמו אל לבם שהשתמשו בתבליני

במנהג ותיקין זה וחלילה להקל ראש בגבול שגבול ראשונים. ואף שבשור"ת בשמים ראש סימן שמ"ו זלול במנהג זה וכתב שמקורו במנהגי הקראים והמחמירים עתידין ליתן את הדין כבר מזה על קדקדו בבית מאיר סימן תנ"ג וכתב שכבר פקפקו גדולי הדורות בכשרות ספר זה וכנראה שגם תשובה זו אין הורתה ולידתה בקדושה. ומ"מ ברור דלגבי כל בני אשכנז הוי איסור גמור וכל המולול באיסור זה צריך בדיקה אחריו.

ומצינו בשור"ת מהר"ם שיק סימן רמ"א דאף שהקילו לחולה מ"מ ישתמש בכלים מיוחדים, הרי שהחמיר לכתחלה אף בבליעה שבכלים וכ"כ בכף החיים סימן תנ"ג ס"ק כ"ז בשם כמה פוסקים, ואף שהדברים חידוש דאם אין הקטניות אוסרים את התבשיל ק"ו שלא יאסרו את הכלים, מ"מ כך נהגו ומנהג ישראל תורה.

והנה במדחשת סי' ג' האריך מאוד בסוגיא זו וכתב כמה חדושים גדולים בהלכה זו דאיסור קטניות.

באות א' חידש דקטניות שחלטן ברותחים מותרים כיון דמעיקר הדין אין חימוץ בחליטה אלא שהחמירו מחשש שמא לא חלטן יפה ובקטניות יש להקל.

תשובות

יש לאסור אכילת קטניות באם בורר היטב לפני פסח את הקטניות ממיני דגן, וגם שומר עליהם שלא ירטבו במים כמו שעושים לחיטי מצות מצוה, ואוכל אותם בלי שיבשלם במים, או שטוחנם ואופה מהם כעין¹⁰ מצות והכל בזהירות ובשמירה כמו מצות לפסח, יש¹¹ שכתבו שאין סבא שהטפל (קטניות) יהא חמור מהעיקר (מין דגן), וכמו שבמיני דגן מותר לאוכלם ע"י שמירה מחימוץ, כ"ש מיני קטניות, ויש¹² שכתבו לאסור אכילת קטניות אף באופן זה, משום שהמוני העם יבואו להקל בשמידת הקטניות שהרי ירדעים שמדינא אין חשש חימוץ בקטניות, וקמח בקמח מיחלף, ויבואו להקל גם בקמח של ה' מיני דגן, וכן נפוץ המנהג להחמיר אכילת קטניות בכל צורה שהיא, אמנם בשעת הדחק כגון בשנות דעב שלא היה מה לאכול, דנו¹³ הפוסקים לסמוך על המתירים.

אכילת קטניות בער"פ לפני כניסת החג

ד. שם: ויש אוסרים. ובערב פסח מזמן איסור אכילת חמץ עד כניסת החג, יש¹⁴ שהתירו לאכול קטניות, ע"י שיכורו אותם שלש פעמים אם אין בהם גרגירי דגן משום שלא גזרו רק בפסח ולא בערב פסח, ויש¹⁵ אוסרין, וכ¹⁶ המנהג, ובעת הצורך יש¹⁷ מקום להקל.

סימן תנ"ג - דיני המצות

לא יתערבו שני מיני הקמחים יפה ונמצא מין האחד מעכב את האפיה של המין השני ומביאו לידי חימוץ, ויש⁹ שחלקו על חומרא זו וכתבו שמשתימת דברי הגמ' והפוסקים מוכח שלא חששו לזה.

אכילת קטניות באם שומר עליהם מחימוץ

ג. שם: רמ"א: ויש אוסרים (אכילת קטניות). ועיין במ"ב טעמי חומרא זו. ודגו הפוסקים אם

המינים. 6. ה"ה בני ספרד הנהגים כמין המחבר, ועיין בכה"ח סק"ח ועוד מקומות בשם הברכ"י ועוד מגדולי הפוסקים שנהגו ת"ח ויראי ה' שלא לאכול אורז בפסח ונתפשט איסורו בכמה קהילות והוי עובדא שניירו האורז כמה פעמים ושוב אחר שבישלוהו נמצאת חטה, עי"ש. 7. שדי חמד מערכת חו"מ סי' ו' סק"ב בשם שו"ת חת"ס אר"ח סי' קכ"א ועוד אחרונים וכה"ח סק"ח, ועיין בס' מצות מצוה פ"א סעי' כ"א שה"ה שיש לזוהר באלו הלשים קמח במי פירות (מצה עשירה) שלא לעשותן כעין מצות מצוה אלא בשינוי שיבדיל אותן להדיא מהמצות הרגילות. 8. שר"ח בשם החת"ס. 9. שו"ת בית שלמה אר"ח סי' פ"ד עפ"י הגמ' והשו"ע (סעי' ב') העושה עיסה מן החיטים ומן האורז ולא חששו חימוץ. 10. וכאמור לעיל אות ב' שאף למקילים יש לעשות היכר המבדיל אותם ממצות מצוה שלא יבואו לטעות, ומש"כ שצריך לברור הקטניות ממיני דגן אע"פ ששומר עליהם מרטיבות מים ואופה אותם תוך ח"י דקות לנתינת המים, מי"מ חת"ס הנ"ל אות ב' חיישונן בתערובת קמח דגן וקטניות שמא לא יאפה יפה וכמשנת"ל. 11. שו"ע הרב סעי' ה', ח"י אדם כלל קב"ז דין א', שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קפ"ג. שו"ת באר יצחק סי' י"א, מרחשת סי' ג' ועוד. 12. שו"ת מאמר מרדכי סי' ל"ב, וע"ע שדי חמד מע' חו"מ סי' ו' סק"א וסק"ב, שו"ת אבני"ז סי' שע"ג וסי' תקל"ג, מקראי קודש פסח ח"ב סי' ס'. 13. ע' שדי"ח שם, וראיתי מביאים כי יש גם טעם עפ"י תורת הנסתר לאי אכילת קטניות בפסח, וסמך לזה מדברי הבה"ט סי' קל"א סק"ז דיש מנהגים שאין אוכלין קטניות בימים שאין אומרים תחנון. 14. פמ"ג סי' תמיד א"א סק"ב, ובהג' מהרש"ם סי' זה סק"א נסתפק בכוונת הפוסקים, וע"ע שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קפ"ג ובש"ח שם. 15. ח"י סי' תע"א סק"ב, דע"ת סי' זה. 16. ק"י ע"פ שחל בשבת להגריח"ח זוננפלד, שו"ת שבה"ל ח"ג סי' ל"א. 17. סידור פסח כהלכתו פט"ז הע"י 42 בשל הגרי"ש אלישיב שליט"א.

פסקי

הזהרות לאלו האוכלים קטניות בפסח

ב. שם: ומותר לעשות מהם (מקטניות) תבשיל. ואפילו אלו האוכלים קטניות⁶ בפסח, מקפידים הם לאוכלן כצורתן או כתבשיל, אבל אין⁷ אופין מצות מקמח קטניות, א"כ יעשו אותם כשינוי הניכר מהמצות של מצוה, כדי שלא יטעו לצאת בהם יחי חובת מצה בליל הסדר. וכמו"כ יש⁸ לזוהר שלא לערב קמח מקטניות עם קמח מה' מיני דגן ולאפותם, אפילו אם יזהר מכל חשש חימוץ, משום שיש לחשוש שמא

פסקי תשובות - המשך

בוטנים ושמן כותנה בפסח

ה. שם: והמנהג באשכנז להחמיר ואין לשנות. ובמ"ב (סק"ז) טעם חומרא זו משום שלפעמים מעורב תבואה במיני קטניות וא"א לברר יפה ועוד שפעמים טוחנים הקטניות לקמח ואופים כעין לחם ועמי הארץ לא יבחינו וכו'. אמנם אין¹⁸ לנו לאסור מכה חששות אלו אלא במיני קטניות, המפורש בהם לאסור, או מה שנתקבל לאיסור במינים אלו שמחזיקים אותם למיני קטניות, אבל בשאר מיני אוכלין, כמו מיני זרעוני גינה, אף שגם בהם היה מקום לחשוש שמא מתערבים בהם גרגירי תבואה, אין נוהגין בהם איסור (וה"ה בשאר מינים שעושים בהם קמח אין נוהגין איסור כדלהלן אורח חיים) אלא יש לבודקן יפה לפני פסח שלא יהיה מעורב בהם מחמשת מיני דגן, ורק באופן שאי אפשר לבררם נהגו¹⁹ להחמיר, ויש לדון כל מין ומין לגופו.

ועפ"י²⁰ ישכתבו שאין לאסור אכילת בוטנים בפסח, אף שנוצעים בשדות כשאר

קטניות, וכש"כ²¹ שמן הנעשה מבוטנים, אם נעשה בהכשר ובהירות שלא יתערב בו מיני דגנים, אבל במקומות שנתקבל המנהג לא לאכול בוטנים בפסח אין²² להתיר להם, ובמקום שאין מנהג קבוע אין לאסור.

וכן כתבו רבים מהפוסקים²³ להתיר שמן הנעשה מזרעוני כותנה, אם נעשה בהירות שלא יתערב בשאר מיני דגן, כי עפ"י הרמב"ם²⁴ כותנה אינו בכלל קטניות, לכן לא חלה עליו הגזירה, אמנם יש²⁵ שאסרו כל השמנים מזרעונים כיון שקשה מאוד לבררם מתערובת מיני תבואה.

נתערב קטניות כתבשיל של פסח

ו. שם: ומיהו פשוט שאין אוסרים בדיעבד אם נפלו תוך התבשיל, ובמ"ב (סק"ט) שדווקא אם יש רוב נגד הקטניות דאל"כ אינו בכלל תערובת והרי הוא כאוכל תבשיל מקטניות עצמה, ויש²⁶ שהוסיפו לאסור, שאף אם יש רוב נגד הקטניות לא התירו אא"כ הוציאו את גוף הקטניות מהתבשיל ונשאר שם רק טעמו, אבל אם אי

אפשר להוציא את הקטניות אין לאכול התבשיל, ואם הקטניות שנתערבו בתבשיל הוא דבר העשוי להעמיד את התבשיל ועשוי לטעם או לריח אסור²⁷ בכל ענין לאכול התבשיל בפסח.

ואסור²⁸ לערב לכתחילה קטניות בתוך תבשיל ולבטלו שם כדי שיהיה מותר לאכול התערובת בפסח.

הגדרת מין קטניות (ובענין קפה וקקאו)

ז. שם: וזרע אקליו"א ואני"ס אליינד"ר אינן מיני קטניות ומותר לאוכלן בפסח. הגדרת קטניות הוא²⁹ כל גרעיני זרע שזורעים אותו ומצמיח גרעינים כמותו, והזרע נאכל, ולא נוסף עליו כשר (לאפוקי עגבניות ומלפפונים וכדו') שנוסף בשר פרי על הזרעים) הרי הוא בכלל קטניות. והגדל על עץ אינו בכלל קטניות.

ולפיכך³⁰ לא נהגו להחמיר בפולי קפה וקקאו וכן בפייסטוק חלבי, משום שגדלים על עץ, אמנם יש המחמירים³¹ בקפה ובפייסטוק, ויש קהילות ומשפחות וכו' שנושרת בידם חומרות שונות בעניני אכילה בפסח, למשל, אי³² אכילת שום וצנון, וכל אחד יחזיק מנהגי אבותיו ורבותיו (וע"ע לקמן סי' תס"ו אות ט'). עוד במנהגי אכילה שונים בפסח).

אכילת תפוא וקמח תפוא

ח. מ"ב סק"ו: ועוד שכמה פעמים טוחנים האורז ושאר מיני קטניות לקמח וכו' ואיכא הדיוטים ועמי הארץ שלא יבחינו בין קמח זה לקמח של מיני דגן וכו' ואתי לאקולי גם כפת וקמח של מיני דגן. ואף כי מצוי הרבה מיני מאכלים שטוחנים אותם כקמח, מ"מ כבר כתבו הפוסקים (עיין לעיל אות ה') שאין לגזור גזירות מעצמינו, ואין בכלל גזירת הגאונים אלא קמח העשוי ממיני קטניות.

אמנם יש³³ קהילות שקיבלו על עצמם חומרא בקמח תפוחי אדמה, משום הטעם הנ"ל שיבואו להחליף בקמח ממיני דגן, והחיי אדם³⁴ הוסיף להחמיר אף באכילת התפוחי אדמה עצמם, כי עושים קמח מהם, אבל המנהג פשוט³⁵ לאוכלן, והוא עיקר מאכל פסח לרוב בני אדם.

מאכלי קטניות לתינוק וחולה

ט. מ"ב סק"ז: ופשוט שה"ה לחולה אף שאין בו סכנה דמותר לבשל לו (קטניות) אם צריך לזה. וכן נוהגים לבשל מוצרים מקטניות לצורך תינוקות שאינם גרילים לאכול מאכל אחר, וכאמור במ"ב, יש³⁶ להעדיף שאר מיני קטניות לארוז ודוחן וכוסמת שהם דומים יותר לה' מיני דגן ושייך בהו טפי למיגור.

ונוהגים³⁷ ליחד כלים מיוחדים שבהם מבשלים את הקטניות לתינוקות ולחולים, אף כי מדינא, אם³⁸ עבר כ"ז שעות מעת שבשלו בו הקטניות, מותר אף לכתחילה לבשל בהם מאכלי פסח, ואף בתוך המעל"ע, אם בריעבד בשלו מאכלי פסח לא³⁹ נאסר התבשיל.

18. שו"ע הרב סעי' ג' ומפורש היטב בשו"ת אג"מ ח"ג סי' ס"ג, דבענין וקימ"ל אף שמעורב בהם מיני חיטים ושעורים מפורש בט"ז סק"א ומג"א סק"ג להתירא עפ"י הרמ"א, ועי"ע הערה דלהלן. 19. כמבוי במג"א שם הרי"ד במ"ב סק"ג, ועי"ע ביה"ל ד"ה ויש אוסרים לענין מיני זרעונים. 20. שו"ת אג"מ שם, מקראי קודש פסח ח"ב סי' ב' שמדינא מותר ומי"מ למעשה אין אנו נוהגין לאוכלם בפסח, שו"ת ישועת משה ח"א סי' ל"ה. 21. כתבתי כש"כ, כי לשיטת המהרש"ם בשו"ת שלו ח"א סי' קפ"ג מתיר אפילו שמן הנעשה מקטניות אם נעשה בוהירות מגרעיני חמץ ותערובת מים, והוא דמשמע מהרמ"א להלן דרק להדלקה התירו, היינו בנעשה השמן בפסח, אבל אם נעשה קודם פסח שנשתנה מראיתו מקטניות, אין האיסור חל עליו, אבל כל האחרונים חולקים עליו ואסרו בפשיטות כל מיני שמנים הנעשים מקטניות ואף בנעשים בוהירות ממים ומיני דגן כדלעיל אות ג', ועל כן בשמן בוטנים דאף הפרי עצמו אין בכלל קטניות יש יותר סבא להתיר, וכן כתבים להתיר במקראי קודש פסח ח"ב סי' ס' ובשו"ת חלקת יעקב ח"א סי' צ"ו ע"י"ש. 22. שו"ת אג"מ שם, ועי"ע שו"ת מהר"ם לרובנו שבוירושלים אין אוכלין בוטנים מפני גזירת קטניות, וכן נתפשט המנהג ברוב המקומות, ובהרבה מקומות נוהגים לא לאכול כל מה שקרוי בימינו פיצוחים (שמשיבין בתנור בתוספת מלח) שיש ומושחין אותן במים מעורבים בקמח ע"מ שידבק המלח עליהם, ואף אם עושים אותן בקמח תפוא, מ"מ חוששים שמא קולים אותם בתנור של כל ימות השנה וכו"ב. 23. מקראי קודש פסח ח"ב סי' ט' שהכתונה אינו מאכל אדם כלל וראוי רק לשמן ולא שייך ביה אתי לאחלופי ושכן הורה ג"כ הגר"ח סולוביצקי במריס צ"ל, ובסידור פסח כדלכתו פט"ו הערה 26 שהגר"מ פונשטיין צ"ל נמי הותר, ובשו"ת מנח"א ח"ד סי' קי"ד מאריך בזה ומסיים צ"ע למעשה. 24. מה"ל כלאים ה"ט קנבוס והצמר גפן הוא כשאר מיני ירקות, ובמנח"א שם מפקק בראה זו עפ"י התרה"ד סי' ק"ב שאוסר שמן מורע קנבוס, והרמב"ם כוללם לקנבוס וצמר גפן יחד א"כ לתרה"ד יהיה אסור גם צמר גפן, עי"ש. 25. מנח"א שם בשם שו"ת זכרון יהודא או"ח סי' קל"ט שכן הוא מנהג ישראל, שו"ת חשב האפוד ח"ב סי' י"ח דגם שמן כותנה בכלל גזירת קטניות, ואף שהזרעונים אינם ראויים לאכילה, אין היתר, דזרע פשתן ג"כ אינו ראוי לאכילה, והתרה"ד אסר השמן המופק ממנו. ובענין שמן שומשמן - עיין שו"ת בית שלמה יו"ד סי' קע"ז ושו"ת מנח"א ח"ד סי' ל"ד שנהגו איסור בזה ועי"ע שו"ת בית שערים סי' רט"ו. 26. שרי חמד מע' חו"מ סי' ו' סק"ד בשם ס' שאילת שלום. 27. שם, וכו"ה בשו"ע הרב סי' תס"ד סעי' ב'. 28. שו"ת אג"מ שם, ועי"ע שו"ת דובב מישרים ח"ב סי' ב' אם לפני פסח מותר לערב הקטניות ברוב, עי"ש, ועי"ע יסודי ישרון ח"ו עמ' תי"ד. 29. סידור פסח כדלכתו פט"ו סעי' ג'. 30. עיין שו"ת כאן בענין קפה ומסקנת הפוסקים להתיר, ועי"ע מה שכתבנו לעיל אות ה', ובענין פייסטוק כתב במקראי קודש פסח ח"ב סי' ב' בשם עצי הלבנון להתיר. 31. עי"ש בשו"ת בשם גדול אחר שהחמיר בקפה משום שדומה למיני קטניות, וכן נהג להחמיר אא"י צ"ל מביאלא, וכן נהג להחמיר בשתיית תה וכו' הוא בשו"ת שם שיש שהחמירו. ולענין פייסטוק כבר נהגו בהרבה מקומות לא לאכול כל הפיצוחים למיניהם כדלעיל הערה 22. 32. עיין פמ"ג סי' תס"ד א"א סק"א וחיי"א ככל ק"י דין ו' שאינם יודעים טעם לחומרא זו שלא לאכול שום וצנון ובחיי"א כתב דמותר בפשיטות ולי"ש בזה שום סייג (וכן משמע במג"א הו"ד במ"ב סי' תמ"ז סק"ג דאין איסור בפסח על שום), אמנם לענין שום כבר נתפשט המנהג בהרבה קהילות להחמיר, ולענין צנון נתפשט המנהג להתיר ואף ההרבה לוקחים ממנו כרפס לבול הסדר כדלהלן סי' תע"ג אות י"ג. 33. כן נהגו בכמה קהילות, ועי"ע בהערה דלהלן, אמנם רוב הפוסקים התירוהו בפשיטות, ה"ה אורחות חיים בין קמח תפוא לקמח דשאר קטניות), שו"ת שו"ת דברי מלביאל ח"ב סוסי"ו קי"ב (עי"ש כמה חילוקים בין קמח תפוא לקמח דשאר קטניות), שו"ת אג"מ ח"ג סי' ס"ג (מעולם לא חששו לאסור זאת) ועוד. 34. בנשמת אדם הל' פסח שאלה כ' עי"ש, ועי"ע בפמ"ג מ"ז סק"א שכותב שתפוא מותרים אם לא במקום שנהגו איסור. 35. שו"ת דברי מלביאל ח"א סי' כ"ח, וידוע מה שאמר הגה"ק מצאנו ז"ע שהחיי אדם רצה לאסור דבר שחיי אדם תלוי בו (כי בימינו היה תפוא עיקר מאכלם בפסח) ובס' אהל שלמה דף ל"ה שבעל התפארת שלמה מרדאמסק ז"ע אמר שצריכים לתת הודאה על שלא היה בזמן הגאונים תפוחי אדמה, כי אילו היה מאכל זה בימי הגאונים היו אוסרים אותו לפסח מחמת גזירת קטניות משום שעושין מהם קמח. 36. ולפי"ז יש להעדיף להאכיל לתינוקות דייסת קורנפלוור שהוא קמח תירס מאשר להאכילם דייסת אורז, ועי"ע בחזו"א סי' נ"ט סק"ד שאם יש חשש כשלהו ששינוי מאכל התינוק יגרום לקלקול קיבה מותר אף לחלל שבת כדי למנוע זאת, ועי"ע לעיל סי' ת"ג אות ה'. 37. שו"ת מהר"ם שיק או"ח סוסי"ו רמ"א. 38. כ"ה"ה סק"ז, דאין לגזור אינו בן יומא אטו ב"י דגם בב"י מותר בדיעבד. 39. דברך כלל יש רוב בתבשיל נגד רפנות הכלי.

